

# ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος Τέταρτος

Συνδρομή ἑτησίαι: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 10, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20 — Αἰσυνδρομαὶ ἕχονται ἀπὸ  
1 ἰανουαρίου ἐκαστοῦ ἔτους καὶ εἶνε ἑτησίαι: — Γραφεῖον τῆς Αἰσυνδουσεως: Ὁδὸς Σταδίου, 6.

27 Νοεμβρίου 1877

Τῇ 31 Δεκεμβρίου 1877 λήγει τὸ δεύτερον ἔτος τῆς Ἑστίας. Ὅσοι τῶν κυρίων συνδρομητῶν ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐξακολουθήσωσι λαμβάνοντες τὴν Ἑστίαν καὶ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος, παρακαλοῦνται ν' ἀποστείλωσιν ἐγκαίρως πρὸς τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς τὸ τίμημα τῆς συνδρομῆς, ὥπως μὴ ἐπέλθῃ διακοπὴ τῆς ἀποστολῆς τοῦ φύλλου.

## ΤΟ ΟΡΩΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΜΗ ΟΡΩΜΕΝΟΝ

[Ἐκ τῶν τοῦ F. BASTIAT]

Συνήγισται ἐπὶ σελ. 737.

X. Η. ΑΛΓΕΡΙΑ

Τέσσαρες ῥήτορες ἀμφισβητοῦσι πρὸς ἀλλήλους τὸ ἥμικ. Πρῶτον οὐμιλοῦσιν ὅλοι συγχρόνως, τέλος δὲ κερτοροῦνται νὰ οὐμιλήσῃ ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον. Τί εἶπον; Πολλὰ ὠραῖα πράγματα θεσπίως περὶ τῆς ἀκμῆς καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Γαλλίας, περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ σπεύρῃ τις πρῶτον ἵνα θερίσῃ, περὶ τοῦ λαμπροῦ μέλλοντος τῆς γιγαντώδους ἡμῶν ἀποικίας, περὶ τῆς ἐκ τῆς ἀρσιώσεως ὠφελείας τοῦ ὑπὲρ τὸ δέον πυκνοῦ ἡμῶν πληθυσμοῦ, καὶ ὅμοια τοιαῦτα μεγαλοπρεπῆ εὐχλωττίας δοκίμια, κεκαλλωπισμένα διὰ τοῦ ἐξῆς ἐπιλόγου:

«Ψηφίσαντε πεντήκοντα, ἐπάνω κάτω, ἑκατομύρια ἵνα κατασκευασθῶσιν ἐν Ἀλγερίᾳ λιμένες καὶ ὁδοί, ἵνα μεταφερθῶσιν ἀποικοί, οἰκοδομηθῶσιν δι' αὐτοῦς οἰκίαι καὶ ἐκχερσθῶσιν ἀγροί. Οὕτως ἀνακουφίζετε τὸν γάλλον ἐργάτην, ἐνθαρρύνετε τὴν ἀφρικανὴν ἐργασίαν, πολλαπλασιάζετε τοὺς καρπούς τοῦ μασσαλιωτικοῦ ἐμπορίου. Ὅλα ὠφελιμώτατα πράγματα.»

Ναί, ἀλήθεια, ἂν ἔχη τις ὑπ' ὄψιν τὰ πεντήκοντα αὐτὰ ἑκατομύρια ἀπὸ τῆς στιγμῆς μόνον καθ' ἣν τὸ Κράτος τὰ δαπανᾷ, ἂν παρατηρῆ μόνον τοῦ ὑπάγουσιν, ὅχι δὲ καὶ πόθεν ἐρχονται, ἂν κρατῆ μόνον σημειώσιν τῆς ὠφελείας τὴν ὁποίαν προξενούσιν ἐξερχόμενα ἐκ τῶν κωτωίων τῶν εἰσπρακτόρων, καὶ ὅχι τῆς ζημίας τὴν ὁποίαν ἐπροξένησαν, οὔτε τῆς ἐμποδισθείσης χρησιμότητος αὐτῶν ἕνεκα τῆς ἀπὸ τῶν φορολογουμένων ἀφαιρέσεως ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, μάλιστα, ὅλα εἶναι ὠφελιμώτατα. Ἡ ἐν Βαρβαρίᾳ οἰκοδομηθεῖσα οἰκία εἶναι τὸ ὀρώμενον, ὃ ἐκεῖ ἀνοίχθεις λιμὴν εἶναι τὸ ὀρώμενον καὶ ἡ ἐν Βαρβαρίᾳ προκληθεῖσα ἐργασία καὶ ἡ ἐλάττωσις βαρχιόνων ἐν Γαλλίᾳ καὶ μεγάλη ἐμπορευ-

μάτων ἐν Μασσαλίᾳ κινήσις, εἶναι ὅλα ὀρώμενα.

Ἄλλ' εἶναι καὶ ἄλλο τι μὴ ὀρώμενον ὅτι δαπανηθέντα, δηλαδὴ, ὑπὸ τοῦ Κράτους τὰ πενήκοντα ἑκατομύρια δὲν δύνανται νὰ δαπανηθῶσι πλέον, ὡς ἤθελον δαπανηθῆ ὑπὸ τῶν φορολογουμένων. Ἀπὸ ὅλην λοιπὸν τὴν ἀποδιδόμενην εἰς τὴν δημοσίαν ταύτην δαπάνην ὠφελειαν πρέπει ν' ἀφαιρεθῇ ἡ ἐκ τῆς παρακωλύσεως τῆς ἰδιωτικῆς δαπάνης ζημία, — ἐκτὸς ἂν τις εἶπῃ ὅτι δὲν θὰ ἔκαμνε τίποτε ὁ Εὐπόλις μὲ τὰ πέντε φράγκα, τὰ ὁποῖα εἶχε μὲν αὐτὸς ἀποκτήσει, ὃ δὲ εἰσπράκτωρ τοῦ ἀφῆρσε; θεσπιάσας ἄτοπος, διότι, ἂν ἐκοπίασε νὰ τὰ ἀποκτήσῃ, ἤλπιζε νὰ λάβῃ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ τὰ μεταχειρισθῇ. Ἦθελε δι' αὐτῶν ἀνακαινίσει τὸν περίβολον τοῦ κήπου του, καὶ τὴν δὲν δύναται μὴ ὀρώμενον. Ἦθελε λιπάνει τὸν ἀγρὸν του, καὶ δὲν ἤμπορεῖ μὴ ὀρώμενον. Ἦθελε ρίψῃ δεύτερον πάτωμα εἰς τὴν καλύβην του, καὶ τὴν δὲν δύναται μὴ ὀρώμενον. Ἦθελε ἀξήσει τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐργαλείων του, ἀλλὰ δὲν ἤμπορεῖ μὴ ὀρώμενον. Ἦθελε τραφῇ καλῆτερα, ἤθελεν ἐνδυσθῆ καλῆτερα, ἤθελε πληρώσει νὰ μάθῃσι περισσότερα γράμματα τὰ τέκνα του, ἤθελεν ἀυξήσει τὴν ποσὴν τῆς θύγατρούς του, ἀλλ' οὐδὲν ἐξ αὐτῶν δύναται πλέον νὰ κάμῃ μὴ ὀρώμενον. Ἦθελε γείνει μέλος ἐταιριῶν ἀλληλοβοηθείας, καὶ δὲν ἤμπορεῖ καὶ τοῦτο μὴ ὀρώμενον. Ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ ἀπολαύσεις τὰς ὁποίας τὸν στεροῦσι, καὶ τὰ μέσα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἀφαιροῦν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐργασία τοῦ κτίστου, τοῦ ζυλοουργοῦ, τοῦ σιδηροουργοῦ, τοῦ βάρτου, τοῦ διδασκάλου τοῦ χωρίου ἧτις ἤθελεν ἐνθαρρυνθῆ, διὰ δὲ τὴν φορολογίαν ἐμαρῆθη, εἶναι ὅλα μὴ ὀρώμενα.

Ἀποδίδουσι μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν μέλλουσαν προαγωγὴν τῆς Ἀλγερίας. Ἄλλ' ἂς δώσωσι καὶ ἐλαχίστην κἂν προσοχὴν εἰς τὸν ἐκ τούτου ἀφαιρετὸν μακρασμὸν τῆς Γαλλίας. Δεικνύουσι τὴν ἀκμὴν τοῦ μασσαλιωτικοῦ ἐμπορίου ἄλλ' ἂν προέρχεται ἐκ τοῦ φόρου, δεικνύω καὶ ἐγὼ ἀνάλογον παρακμὴν τοῦ ἐν ἄλλαις περιφερείαις τῆς χώρας. Λέγουσιν ἡ μεταφορὰ ἐνὸς ἀποίκου εἰς Βαρβαρίαν εἶναι ἀνακούφισις τοῦ ὑπολοίπου τῆς χώρας πληθυσμοῦ. Ἀποκρίνομαι: ἂπως εἶναι τοῦτο δυνατόν, ἂν μεταφέροντες εἰς τὴν Ἀλγερίαν τὸν ἀποικὸν μεταφέρετε συγ-

χρόνος διπλάσιον ἢ τριπλάσιον τὸ κεφάλαιον, δι' οὗ ἐζή εν Γαλλίᾳ;»<sup>1</sup>

Ὁ σκοπός μου εἶναι νὰ ποιήσω καταληπτόν εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι, ὅπισθεν τῆς ὀρωμένης ὠφελείας δημοσίας τινὸς δαπάνης, ὑπάρχει καὶ ζημία τις δυσδιάκριτος. Προσπαθῶ, ὅσον δύναμαι, νὰ τὸν κάμω νὰ συνειθίσῃ νὰ προσέχῃ καὶ εἰς τὰ δύο μέρη.

Ὅταν προτείνονται δημοσία τις δαπάνη πρέπει νὰ ἐξετάζεται καθ' ἑαυτήν, ἀσχέτως τῆς ἐξ αὐτῆς ὑποτιθεμένης ἐνθάβρυνσεως τῆς ἐργασίας, διότι ἡ ἐνθάβρυνσις αὐτὴ εἶναι χίμαιρα. Ὅτι ὡς πρὸς τοῦτο κάμνει ἡ δημοσία δαπάνη, ἤθελε κάμνει καὶ ἡ ἰδιωτικὴ. Ἄς τεθῆ λοιπὸν ἐκ μέσου τὸ συμφέρον τῆς ἐργασίας.

Καὶ δὲν προτίθεμαι μὲν νὰ ἐκτιμήσω τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῶν χάριν τῆς Ἀλγερίας γινομένων δαπανῶν, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ παραλείψω τὴν ἐξῆς γενικὴν παρατήρησιν ὅτι, δηλαδὴ, τὸ τεκμήριον εἶναι κατὰ τῶν τοιούτων δαπανῶν, τῶν δι' ἐπιβολῆς φέρων γινομένων ἰδοῦ δὲ διατί.

Πρῶτον προσβάλλεται ὡπωςδήποτε ἡ δικαιοσύνη. Ἀφ' οὗ ὁ Εὐπόλις ἴδρωσε ν' ἀποκτήσῃ τὸ πεντάφραγμα ἐπὶ σκοπῶ νὰ τὸ μεταχειρισθῆ πρὸς τι, εἶναι τοῦλάχιστον δυσάρεστον νὰ ἔλθῃ τὰ δημόσιον νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν ἀπόλαυσιν χάριν ἄλλου. Βεβαίως τότε τὸ δημόσιον, ἡ οἱ ὑποβολαὶς του πρέπει νὰ αἰτιολογήσῃ ἰσχυρῶς τὴν ἀπαίτησίν των. Ἀλλ' εἶδομεν ὅτι ἡ γνωστὴ αἰτιολογία του—«διὰ τοῦ πενταφράγκου αὐτοῦ θὰ δώσω ἐργασίαν εἰς ἐργάτας»—εἶναι ἔλεεινή, διότι Ὁ ἀπαντήσῃ ἀμέσως ὁ Εὐπόλις, ἂν ἔχῃ τὸ λογικόν του, —μήπως δὲν θὰ κάμω καὶ ἐγὼ τὸ ἴδιον;

Τιθεμένης κατὰ μέρος τῆς ἀντιλογίας ταύτης, ἐπέρχονται αἱ ἄλλαι, καὶ τότε ἡ μεταξὺ δημοσίου καὶ Εὐπόλιδος συζήτησις ἀπλοποιεῖται βεβαίως. Ἄν τὸ Κράτος εἴπῃ εἰς αὐτόν εἰσπράττω τὸ πεντάφραγμα σου διὰ νὰ πληρῶσω τὸν χωροφύλακα, ὅστις σὲ ἀπκλάττη ἀπὸ τοῦ ν' ἀγρυπνῆς σὺ χάριν τῆς ἀσφαλείας σου, —διὰ νὰ στρώσω τὴν ὁδὸν τὴν ὁποῖον καθ' ἡμέραν διέρχεσαι, —διὰ νὰ πληρῶσω τὸν δικαστὴν ὅστις διατηρεῖ σεβαστὴν τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν σου, —διὰ νὰ θρέψω τὸν στρατιώτην

1. Ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ἰπουργός ἐβεβαίωσεν ὅτι ἕκαστον ἄτομον μεταφερόμενον εἰς Ἀλγερίαν ἐστοίχισεν 8,000 φράγκα εἰς τὸ Κράτος. Εἶναι δὲ θετικόν ὅτι οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἤθελον ζῆσαι ἀξιόλογα ἐν Γαλλίᾳ διὰ κεφαλαίου 4,000. Κατὰ τὴν ἀνακοινῆσιν, ἐρωτῶ, ὁ πληθυσμὸς τῆς Γαλλίας ὅταν ἀφαιρῆται ἐν πρόσωπον καὶ τὰ μέσα τῆς ἀπάρξεως δύο;

Ἐμολογήθη βραχύτερον ἐπισήμως, ὑπὸ τοῦ ἀυτοκράτορος αὐτοῦ, ὅτι ἡ Ἀλγερία ἀπεβόρφα τὸν καθαριώτερον χρυσὸν καὶ τὸ καθαριώτερον αἷμα τῆς Γαλλίας. Τῷ ὄντι, ἂν ὑπολογισθῇ τί ἀπὸ τεσσαράκοντα ἐπιπλέον ἐστοίχισεν ἡ τῆς Ἀλγερίας κατοχὴ εἰς τὴν Γαλλίαν εἰς ἀνδρας καὶ γρημάκας, θέλει εὐρεθῆ ὅτι δὲν εἶναι πολὺ ἐλάττωσιν ἢ διαφορά τῆς ἐν τῷ πολέμῳ τοῦ 1870 καταστροφῆς.

ὅστις φυλάττει τὰ σύνορα, εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ Εὐπόλις θὰ πληρῶσῃ ἀγογγύστως.

Ἀλλ' ἂν εἴπῃ τὸ Κράτος εἰσπράττω τὸ πεντάφραγμα σου διὰ νὰ σοῦ δώσω ἐξ αὐτοῦ πέντε λεπτὰ ὡς βραβεῖον ἂν ἐκαλλιέργησες καλῶς τὸν ἀγρόν σου, ἢ διὰ νὰ σὲ παρακινήσω νὰ ἐάλης τὸν υἱόν σου νὰ μάθῃ τι τὸ ὅποιον δὲν θέλεις νὰ μάθῃ, ἢ διὰ νὰ προσθέσω εἰς τὴν τρυφήν τῆς τραπέζης τοῦ κυρίου ὑπουργοῦ, ἢ διὰ νὰ κτίσω ἐν Ἀλγερίᾳ καλὴν, ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν νὰ εἰσπράττω παρὰ σοῦ κατ' ἔτος ἐν πεντάφραγμα πρὸς διατήρησιν ἐν Ἀλγερίᾳ ἐνὸς ἀποίκου, προσέτι δὲ δεύτερον πεντάφραγμα πρὸς διατήρησιν ἐνὸς στρατιώτου, φυλάττοντος τὸν ἀποικόν, καὶ τρίτον πεντάφραγμα πρὸς διατήρησιν τοῦ στρατηγοῦ φυλάττοντος τὸν στρατιώτην καὶ οὕτω καθεξῆς, νομίζω ὅτι ἀκούω τὸν πτωχὸν Εὐπόλιον φωνάζοντα «τί διαφέρει τὸ νόμιμον τοῦτο σύστημα ἀπὸ τὰ συστήματα τῶν ληστών;» Ἀλλὰ τὸ Κράτος, προβλέπον τὸ ἐπιβόημα τοῦτο, τί κάμνει; Ἀνακατόνει τὰ πράγματα καὶ προβάλλει τὸ ἔλεεινὸν ἐκείνο ἐπιχείρημα, ὅπερ δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ οὐδεμίαν ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἐπιβόησιν ἔκθειάζει τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πενταφράγμου ἐπὶ τῆς ἐργασίας, δεικνύει τὸν μάγειρον καὶ τὸν προμηθευτὴν τοῦ ὑπουργοῦ, δεικνύει ἕνα ἀποικόν, ἕνα στρατιώτην, ἕνα στρατηγὸν ζῶντα διὰ τῶν τριῶν τεσσάρων ἐκείνων πενταφράγμων, τέλος δεικνύει τὸ ὄρωμενον. Ἐν ὅσῳ δὲ ὁ Εὐπόλις δὲν μάθῃ νὰ διακρίνῃ τὸ μὴ ὄρωμενον, θὰ ἴσῃ ἡμῶς τῆς ἀπάτης. Ὅθεν ἀγωνίζομαι νὰ τὸν διδάξω διὰ συνελθῶν ἐπαναλήψωμαι.

Ἐκ τοῦ ὅτι αἱ δημοσίαι δαπάναι μεταθέτουσι μόνον χωρὶς ν' αὐξήσῃ τὴν ἐργασίαν προκύπτει δεύτερον καὶ σπουδαῖον κατ' αὐτῶν τεκμήριον. Μετάθεσις ἐργασίας εἶναι μετάθεσις ἐργατῶν, εἶναι διατάραξις τῶν φυσικῶν νόμων ἐπὶ τῆς διασπορᾶς τοῦ πληθυσμοῦ ἀνά τὴν χώραν. Μένοντα πενήκοντα ἑκατομμύρια εἰς τοὺς φορολογουμένους, ἐπειδὴ οἱ φορολογούμενοι εἶναι πανταχοῦ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κράτους διεσπαρμένοι, τὰ ἑκατομμύρια τρέφουσι τὴν ἐργασίαν ἐν ταῖς τεσσαράκοντα χιλιάσι τῶν δήμων τῆς Γαλλίας, εἶναι τόσοι δεσμοὶ κρατοῦντες ἕκαστον εἰς τὸ γενέθλιον ἔδαφος, διανέμονται εἰς τοὺς ἐργάτας ὅσοι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξωσι καὶ εἰς τὰς βιομηχανίας ὅσας δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν. Ἄν τὸ Κράτος, ἀφαιροῦν ἀπὸ τοὺς πολίτας τὰ πενήκοντα ταῦτα ἑκατομμύρια, τὰ συσσωρεύσῃ καὶ τὰ δαπανήσῃ εἰς ὠρισμένον σημεῖον, ἔλκει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνάλογον ποσὸν μετατιθεμένης ἐργασίας, ἀνάλογον ἀριθμὸν ἐργατῶν μετατοπιζομένων, πλῆθος κυμαινόμενον ἐξω τῆς τροχιάς του καὶ, ὅταν τὰ πενήκοντα ἑκατομμύρια ἐξάντηθῶσι, τολμῶ εἰπεῖν ἐπικίνδυνον.

1. Βεβαίως ἐπιβραβεύεται ὑπὸ τῆς πείρας, ἐν

Ἀλλ' ἡ πυρετώδης αὐτὴ ἐνέργεια, ἡ οὕτως εἰπεῖν ὑποβολιμαία ἐν στενῷ χώρῳ, προσβάλλει τοὺς ὀφθαλμούς πάντων, τὸ ὄρωμενον. Ὁ λαὸς ἐπευφημεῖ, ἐξίσταται ἐπὶ τῆ καλλονῇ καὶ τῆ εὐκολίᾳ τοῦ μέσου, ζητεῖ τὴν ἐπανάληψιν καὶ ἐπέκτασιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἴση ποσότης ἐργασίας, ἐπωφελεστέρως ἴσως, ἀργούσης κατὰ τὴν λοιπὴν ἔκτασιν τῆς Γαλλίας, εἶναι τὸ μὴ ὄρωμενον.

<sup>1</sup>Καὶ τὸ συνέχισμα.

I. B.

### ΟΙ ΝΑΟΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Πάντες οἱ λαοὶ τῆς γῆς, οἱ ἀναγνωρίζοντες, δυνάμιν τινα ἀνώτερον, τὸ πᾶν παραγαγούσαν καὶ σοφῶς ἰθύνουσαν, ἀφ' οὗ παντοιοτρόπως ἐπροσωποποίησαν τὸ ὕψιστον τοῦτο ὄν καὶ σύστημα τέλειον λατρείας ἀνέπτυσαν, ἀφ' οὗ προσεπάθησαν νὰ καταστήσωσι μᾶλλον αἰσθητὴν τὴν ὑπερῆσαν αὐτοῦ δι' εἰκόνων καὶ ὁμοιωμάτων, μεθ' ὧν πολλάκις συνέδουσαν καὶ εἰς ἀ ἀπέδιδον τὰς ιδιότητας τοῦ ἀρχικοῦ ὄντος, πάντες οὗτοι, τὸ μὲν πρὸς διατήρησιν τῶν λατρευομένων εἰδώλων, τῶν φανταστικῶν τοῦ θεοῦ ὄντος ἀπομιμημάτων, τὸ δὲ πρὸς τέλεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ θεοσκευτικοῦ αὐτῶν συστήματος ἐπιβλαβῶν τελετουργιῶν, ὡρισαν μέρος τι, ἐνῶ συνερχόμενοι ἤσκουν τὰ θεοσκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα καὶ τὸ ὅποιον ἐθεωροῦτο ἱερὸν, ἤτο ἄσυλον, διὰ τὴν ὑπὸ ζωηρῶν τῆς φαντασίας πλασματῶν τῶν εὐφραντασιῶτων ἐκείνων ἀνθρώπων ὑποτιθεμένην παρουσίαν τῆς λατρευομένης θεότητος καὶ μάλιστα διὰ τὸ ὕψος τῆς ιδέας αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, ὅτι δηλ. ἦτο οἰκήμα τῆς δυνάμεως τῆς παραγαγούσης ἢ, κατὰ τὸν εἰς διαφόρους δυνάμεις μερισμὸν τοῦ θεοῦ, συντελεσάσης εἰς τὴν τοῦ κόσμου δημιουργίαν καὶ ἐξακολουθούσης νὰ προστατεύῃ τὰ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς ὑπαγόμενα.

Ἡ κατοικία αὐτῆ τοῦ θεοῦ ἐκοσμεῖτο πάντοτε, ὡς τοιαύτη, πλουσιώτερον τῶν ἰδιωτικῶν οἰκημάτων, ἀναλόγως ὅμως τῆς ἐκάστοτε προόδου τῆς τέχνης, ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν χρόνων καθ' οὓς τὰ τῶν θεῶν οἰκήματα ἰδρύντο.

Παρὰ πάντας τοὺς λοιποὺς λαοὺς, οἱ Ἕλληνας, τὸ πολυπλοκώτερον καὶ πλουσιώτερον σύστημα λατρείας ἀναπτύξαντες, ἐμῶρφωσαν πλουσιώτατα καὶ τὸν ἀρμόζοντα κλάδον τῆς τέχνης, μετ' ἀπαρχμίλλου δεξιότητος ἀπὸ τῶν ἀπλουστῶτων, οὐχὶ διὰ πηδημάτων ἀποτόμων, ἀλλὰ κανονικώτατα δι' ὅλων τῶν βαθμίδων τῆς Παιδείας μάλιστα. Ἐκ τῶν διὰ τὰ ὄρυματὰ τῶν Παιδείων προκληθέντων ἐργατῶν, δέκα χιλιάδες τοῦλάχιστον, κατὰ τὰς τότε ἀτυνηματικὰς πληροφορίας, ἔμειναν μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργῶν ἐν Παιδείᾳ, ἐν γένει οἱ χειρότεροι. Ἐνεκα τῶν ἐπὶ τῆς Ἀυτοκρατορίας γιγαντωδῶν ἐργῶν ἡ κίνησις αὕτη ἐκεξετάθη. Ἐτὸ σύστημα ἦτον νὰ εὐχαριστῶνται οἱ ἐργάται, παρεργόμενης αὐτοῖς ἐργασίας. Ἀλλ' οὐδὲν μᾶλλον τοῦτου συνέτελεσεν εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἀργούς, δυσπρεστημένους κλπ. Εἶναι γνωστὰ τὰ ἐπακόλουθα.

ἀναπτύξεως εἰς ὕψος δυσεπίκτον ἀναβάντες. Ὅπως ἐν τῇ γραφικῇ καὶ γλυπτικῇ ἵνα φθάσῃ τις εἰς τὰ ἐξοχώτερα σημεῖα, ἵνα ἀποθαυμάσῃ τὰς ὑπὸ τῆς γραφίδος τοῦ Παλλυγνώτου, τοῦ Ἀπολλοδώρου καὶ Ζεύξιδος, τοῦ Ἀπελλοῦ καὶ Πρωτογένους καὶ τῆς σμίλης τοῦ Φειδίου, καὶ Πραξιτέλους, Μύρωνος καὶ Πολυκλείτου κοσμουμένους αἰθούσας πολλὰς μεταξὺ τούτων ἀναβάντων περέρχεται βαθμίδα, σπεύδων νὰ φθάσῃ εἰς τὰ σημεῖα τὰ συγκεντροῦντα ὅλην τὴν ζωὴν, ὅλην τὴν ἀνάπτυξιν τὴν κατὰ τὸ λοιπὸν τῶν περιόδων διάστημα μεμερισμένην, τοιοῦτοτρόπως καὶ πρὸ τοῦ Παρθενῶνος ἀναγκάζεται νὰ δεχθῆ τὴν ὑπαρξίν τῶσων καὶ τῶσων ἄλλων βαθμίδων ἡρέμα ἀναπτυχθεῖσων καὶ ἐξελιχθεῖσων, ἡ μᾶλλον ὁ Παρθενῶν αὐτὸς ἐνώπιόν του προϋποτίθησι τὸν παλαιὸν προκάτοχόν του, ὅν ἡ ἀνίερος τοῦ Πέρσου χεῖρ ἀνέτρεψεν, ὡς νὰ ἦτο βεβαίως περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ διαδόχου ἀριστοουργήματος, περὶ τῆς γεννήσεως τῆς ἐξόχου τοῦ Φειδίου διανοίας, ἀναμνηστικὴ τὸν παλαιότερον γείτονά του, τὸν καθ' ἡ τῆς Πολιούχου θεᾶς. Κάτω ἐν τῇ πόλει τῆς Θεσσιῶν αἰσθάνεται, νομίζεις, τὴν θέσιν του ἐνώπιον τῆς δυνάμεως τῶν χρόνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ σιωπηλῶς δεικνύει μίαν πρὸ τοῦ νεοῦ ἐκείνου βαθμίδα. Τοιοῦτοτρόπως μέχρι τῶν ἀπωστάτων χρόνων ἀναβαίνοντες, βλέπομεν ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ τὴν βαθμίδα ἀνάπτυξιν βαίνουσαν ὡς τὴν κανονικὴν μεταμόρφωσιν τοῦ ταπεινοῦ καὶ ἔρποντος σκώληκος εἰς καλλιπτερυγὸν ἵπταμένην χρυσαλλίδα.

Ἡ μεμελετημένη καὶ κανονικὴ αὕτη πρόοδος εἶνε ἰδιόζων χαρακτηρ τῶν Ἑλλήνων, ἐφ' ὅλων τῶν κλάδων τῆς τέχνης ὁμοίμορφος διακρινόμενος καὶ ὡς ὑποδειγμα προκείμενος τῆς ὁδοῦ, ἣν ὀφείλει νὰ ἀκολουθήσῃ πᾶν ἔθνος ἐπιθυμοῦν νὰ εὐδοκίμησῃ καὶ καλῶς συγκεκρινημένον φανῆ ἐπὶ τοῦ σταδίου τῶν πεπολιτισμένων λαῶν καὶ ἐπιδείξῃ ἐν ἀμίλλῃ εὐγενεῖ τὸς κερποῦς τοιαύτης βαθμιάς ἀναπτύξεως καὶ τὸ ἔδραϊον καὶ ἀσφαλὲς τῶν βάσεων ταύτης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἀσθενὲς καὶ ἐπισφαλὲς τῆς δι' ἀλμάτων πάντοτε ἐλλιποῦς καὶ ὀλεθρίας ἀποτόμου μεταβάσεως ἀπὸ τῶν κατωτάτων ἐπὶ τὰ ἀνώτατα, ἀπὸ τῶν εὐχερεστάτων πρὸς τὰ δυσχερεστάτα.

Ὅπως λοιπὸν εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς τέχνης κλάδους, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ καὶ μερικώτερον ἐν τῇ νεοδομίᾳ, ἐκ μιᾶς ἀρχικῆς, ἀπλῆς καὶ τῆ ἀρχαιοτάτη λιτότητι ἀρμόζουσης ρίζης, ἀνεπτύχθη τὸ πλουσιώτατον μετὰ ταῦτα σύστημα, καλλιέργηθὲν ἀναλόγως τοῦ χαρακτῆρος ἐκάστης φυλῆς καὶ τῆς φύσεως τῶν θεοτήτων, αἰς τὰ ἱερὰ ἰδρύντο.

Τὰ οἰκήματα τῶν θεῶν αὐτῶν ἐκάδον οἱ Ἕλληνας ἱερὰ ἢ ναοὺς, ἂν καὶ πολλάκις γίνονται διακρίσεις μεταξὺ τῶν δύο τούτων λέξεων, διότι ἱερὸν ἐμφανίζει ἐνίοτε μόνον τὸ περὶ τὸν ναόν,

ἐν ᾧ ναὸς εἶνε αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ὅτε δηλ. οἱ ἄνθρωποι ἐζῶν ἐν σπηλαίοις, βίον ἄγριον σχεδὸν βιοῦντες, μὴ ἔχοντες γνώσιν τέχνης τινὸς ὑπὲρ τὸ καθ' ἡμέραν ἀναγκαῖον ἐν τῷ βίῳ ὑφουμένης, φυσικώτατον εἶνε ὅτι καὶ ἡ τοῦ θεοῦ κατοικία ἦτο ἀνάλογος τῶν τρωγλῶν ἐν αἷς οὗτοι ἐκρύπτοντο. Σχισμὴ τις βράχου ἢ κοίλωμα δένδρου φυσικὸν περιελάμβανε καὶ ἔστειγε τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας αὐτῶν, ἄμορφον, ὡς τὰ πολλὰ, τεμάχιον ξύλου, φυλλώμασιν ἢ ἀναθήμασι παντοίοις κεκαλυμμένον οὕτως, ὥστε οὐδεὶς εἶχεν ἀκριβῆ γνώσιν τοῦ ὄντος, ὅπερ ἐλάτρευεν, ἄλλος δ' ἄλλοιζν περὶ αὐτοῦ ἰδέαν ἐσχημάτιζεν, ὑπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην ὑπολαμβάνων τὴν μορφήν.

Βαθμηδὸν ὅμως, οἱ ἄξιοστοι τῶν σπηλαίων τοῖχοι ἐλειάνθησαν, οἱ δὲ πρότερον ἐν τρώγλαις οἰκοῦντες κατεσκευάζον ἤδη τὰς κατοικίαις των ἐπὶ τῶν βράχων, οὗς μετὰ θαυμαστῆς διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ τὰ μέσα ἐπιμελείας ἔτεμον εἰς σχήματα κανονικά. Τοιαῦται κατοικίαι διεσώθησαν πλεῖσται ἐν Ἀθήναις, αἱ τῶν Κρανικῶν καλούμεναι, καλύπτουσαι τοὺς λόφους τοῦ Μουσειοῦ (ἐφ' οὗ, ὡς ἀκούραστος τῆς πόλεως φύλαξ, ἴσταται τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου), καὶ τῶν Νυμφῶν (ἐφ' οὗ τὸ Ἀστεροσκοπεῖον τοῦ Σίνα), καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν ἄλλαί τούτων εἶνε κατεσκευασμένα ἐν εἰδῆι φρεάτων κυψελομόρφων, οἷον τὸ ἐπὶ τῆς ΒΑ. κλιτύος τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν, κάτωθεν τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου, τὸ μετατραπὲν εἰς Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγ. Μαρίας. Κατὰ τοὺς χρόνους λοιπὸν τούτους καὶ οἱ θεοὶ κατῴκουν ἐν τοῖς κογχῶν ἢ σηκῶν, οὐχὶ πλέον ἀξέστων, ὡς τὸ πρῖν, ἀλλ' ἐπιμελῶς ἐπὶ τε τῶν βράχων καὶ τῶν κορμῶν τῶν δένδρων ἐξευρασμένων. Ἐνοεῖται δὲ ὅτι ὅσῳ προσέβαινον οἱ χρόνοι καὶ τὰ περὶ τὰ ἰδρύματα ταῦτα διεκοσμοῦντο ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τῆς τέχνης, καὶ αὐτὸς ὁ εἰς αὐτὰ ἀναγκαῖων χώρος ἐξετείνετο καὶ ἠξάνεν.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι πρὸ τῶν χρόνων τούτων καὶ κατ' αὐτοὺς εἶχον πλέον γνώσιν τῆς κατασκευῆς οἰκῶν ξυλίνων, ἢ ὅτι οἱ νομαδικῶς βιοῦντες κατεσκευάζον τοιαῦτα ξύλινα οἰκήματα εὐκόλως μετακομιζόμενα ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀφ' οὗ δὲ κατωρθώθη ὁ εἰς πόλεις συνοικισμὸς καὶ τὰ οἰκήματα ἐγένοντο μόνιμα, ἐφρόντισαν καὶ περὶ τῆς τεχνικωτέρας καὶ εὐπρεπεστερας κατασκευῆς αὐτῶν, κατὰ μείζονα δὲ λόγον τῶν κατοικῶν τῶν θεῶν, ἃς βεβαίως ἐκ τῆς αὐτῆς κατασκευῆς ὕλης ἐξ ἧς καὶ τὰς οἰκίας. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἀνήκει ἢ ἐκ ξύλου κατασκευῆ τῶν ναῶν καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς· κατεσκευάζοντο ὅμως ἄνευ πολλῆς τέχνης τὸ πρῶτον, πλὴν μετέπειτα ἀνεπτύχθη σπουδαίως τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ διεμορφώθη εἰς τύπον

τέλειον, ὅστις ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπογραμμὸς εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν μετὰ ταῦτα λιθίνων ναῶν. Πλεῖστα χωρὶα παρὰ τοῖς Ἑλλησι ποιηταῖς ὑπαινίσσονται τὴν ἐκ ξύλου κατασκευὴν τῶν ναῶν, πλὴν δὲ τούτων τεκμηρίον ἀσφαλέςτατον καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ἔχομεν αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς ἐκ λίθου κατασκευῆς αὐτῶν, ὅστις μεταφέρει ὅλα τὰ ἀντιστοιχοῦντα τοῖς ξυλίνους μέρεσιν ἐπὶ τοῦ λίθου, μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας περὶ τὴν ἀπόδοσιν, ὥστε φαίνονται ὡς ἀπολιθωθέντα εἰς τὸν ἀκριβῶς ἐξετάζοντα, καὶ ἐκ ξύλων, ὡς εἶπειν, λίθοι γενόμενα.

Οἱ ξύλινοι οὗτοι ναοὶ διεκοσμοῦντο ἀπλοῦστα διὰ ταινιῶν, φυλλωμάτων καὶ καρπῶν ἁρμονικῶς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο μέλος μεταβιβαζόντων, ἀνανεουμένων δὲ κατὰ τὰς διαφόρους ἐορτάς· τὰ φυλλώματα καὶ λοιπὰ κοσμήματα ταῦτα ἀπετυπώθησαν καὶ ἔμειναν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου διὰ τε τῆς γραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς διὸ φαίνονται ἐπὶ τῶν διαφόρων μερῶν τῶν μετὰ ταῦτα ναῶν, ἰδίως τῶν κλυομένων μεταβατικῶν, καὶ αἱ ταινίαι περὶ τὰ στέμματα καὶ οἱ ὄρμοι τῶν ἐλαίων μετὰ παρεμβεβλημένων φύλλων ἢ διακρίων καὶ τὰ παντοειδῆ φυλλώματα, διὰ τῶν ὁποίων κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους τούτους χρόνους αὐτὴ ἡ φύσις ἐνέδυνε ἐορταστικῶς τοὺς ναοὺς καὶ παρεῖχε φαίδραν καὶ πανηγυρικὴν τὴν ὄψιν αὐτῶν.

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ναοὶ, πολλῶν δὲ μᾶλλον οἱ διάκοσμοι αὐτῶν, ὑποκείμενοι εἰς τὰς ἐπιδράσεις τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ τοῦ χρόνου, ὡς ἐκ τῆς ὕλης ἐξ ἧς κατεσκευάζοντο, ἐφθείροντο, ἐπῆλθεν ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκ στερεωτέρας καὶ ἐπὶ πολὺ ἀντεχοῦσης ὕλης κατασκευῆς αὐτῶν. Τοιαῦτη ὕλη ἀνισταμένη εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις, καὶ εἰς αὐτὰς τὸν πυρὸς τὰς καταστροφὰς, περισσότερον τοῦ ξύλου, παρουσιάσθη ὁ λίθος, καὶ δὴ, ὡς εὐκολώτερον τεμονίμενος καὶ κατεργαζόμενος, ὁ πόρινος. Ὁ λίθος οὗτος εἶχε τραχεῖαν τὴν ἐπιφάνειαν, διὸ ἐχρίστο γύψου στρώματι λεπτῶ καὶ ἐχρωματίζετο τοῖς ἀρμόζουσιν ἐκάστῳ τῶν τοῦ ναοῦ μερῶν χρώμασι. Νεὸς πόρινος ἐσώθη μέχρις ἡμῶν ἐν εἰρησίαις, ὁ τῆς Χαλκιδίτιδος Ἀθηνᾶς ἐν Κορίνθῳ πόρινος ἦτο καὶ ὁ παλαιὸς Παρθενῶν, ὡς δεικνύουσι τὰ ἐπὶ τοῦ βορείου τῆς Ἀκροπόλεως τείχους ἐνωκοδομημένα λείψανα αὐτοῦ, τὰ ὅποια ἔχομεν πρὸ ἡμῶν πρὸς τὸ Ὀρολόγιον τοῦ Κυρρήστου κατὰ τὴν ὁδὸν Αἰόλου βαινόντες. Ἐκ πωρίνου λίθου ἦτο καὶ ὁ ἐν Σελινούντι ναὸς, ὡς δεικνύουσι τὰ λείψανα αὐτοῦ τὰ περισωθέντα.

Ἡ κατασκευὴ τῶν ναῶν ἐκ πωρίνου λίθου φαίνεται ὅτι ἐπεκράτησε μέχρι τῶν Μηδικῶν ἔκτοτε ἐξητήθη ὕλη ἀνωτέρα, πολυτιμωτέρα δηλ. καὶ στερεωτέρα, καὶ ὡς τοιαύτη ἐθεωρήθη τὸ μάρμαρον, ὅπερ, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μονοτονίας, ἐχρωματίζετο τοῖς καταλλήλοις χρώμασιν ὥστε

μετὰ τὰ Μηδικὰ καὶ ἐξῆς οἱ ναοὶ κατεσκευάζοντο ἐκ μαρμάρου λευκοῦ, περιορισθέντος τοῦ πωρίνου λίθου εἰς τὰ κάτω μέρη τοῦ ναοῦ. Οἰκοδομήματα μαρμάρηνα πλεῖστα διεσώθησαν, οὐ μόνον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ τῇ κάτω καὶ Σικελίᾳ, καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἄλλαχού. Ταῦτα δὲ κυρίως ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, θέλομεν καταλέξῃ ἐνταῦθα τὰ διάφορα τῶν ναῶν σχήματα, τὰς διαιρέσεις καὶ τὰς ὀνομασίας τῶν μελῶν καὶ μερῶν αὐτῶν.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων οἱ Ἑλληνας, ὡς ἐν τῶν κυριωτέρων αὐτῶν μελημάτων ἐν τοῖς τῶν πόλεων συνοικισμοῖς ἐθεώρουν τὴν εὔρεσιν τόπου καταλλήλου πρὸς οἰκοδομήν τῶν ναῶν. Οἱ καταλλήλοτεροι τόποι ἦσαν λόφοι ἢ ὑψώματα ἐν τῷ μέσῳ συνήθως τῶν πόλεων· τοὺς τόπους τούτους περιέβαλλον τείχει ὄχυρῶ καὶ ἐκάλουν Ἀκροπόλεις, οἷα ἡ τῶν Ἀθηνῶν (Κεκροπίαι), ἡ τῶν Θηβῶν (Καδμείαι), ἡ τῶν Μυκηνῶν, ἡ τῆς Τίρινθος καὶ ἡ τῆς Τροίας (τὰ περίφημα Πέργαμα), ἐφ' ὧν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ὑπῆρχον καὶ τὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων παρὰ τὰς τῶν ἀθανάτων κατοικίας. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους τοῦ λόφου ἰδρύετο ὁ ναὸς τοῦ προστάτου ἐκάστης πόλεως θεοῦ, τοῦ πολιούχου καλούμενου, ἐγγὺς δ' αὐτοῦ οἱ τῶν λοιπῶν θεῶν. Ναοὶ κατεσκευάζοντο καὶ ἐν τοῖς πᾶσι πόλεσιν, πάντοτε ἐπὶ ὑψηλῶν καὶ ἀνοικτῶν μερῶν.

Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ λόφου ἐφ' οὗ ἔπρεπε νὰ ἰδρυθῶσιν οἱ ναοὶ, ἀνεζητεῖτο ἐπ' αὐτοῦ τὸ βραχυδέστερον μέρος, λόγῳ ἀσφαλείας καὶ στερεότητος· ἐὰν ὅμως τὸ βραχυδέστερον τοῦτο παρουσίαζεν ἀνώμαλον ἐπιφάνειαν, οὐδενὸς ἐφείδοντο κόπου πρὸς τεχνικὴν αὐτοῦ ἐξίσωσιν καὶ κατασκευὴν τοῦ καταλλήλου διὰ τὸν ναὸν ὀμαλοῦ ἐπιπέδου. Ἡ οἰκονομία τῆς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους παρατηρεῖται ἐπὶ τῆς Ν. πλευρᾶς τοῦ κρηπιδώματος τοῦ Παρθενῶνος· πολλάκις ὅμως ἄφρον οὕτως ἀνώμαλον τὸ ἔδαφος ἔνεκεν σεβασμοῦ πρὸς παραδόσεις τινὰς, ὅπερ συνέβη ἐν τῷ Ἐρεχθεῖῳ, ὅπου καὶ λόγος ἄλλος συνέτεινεν εἰς τοῦτο, ὅτι δηλ. τὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος ἱερὸν, τὸ Πανδρόσειον, δὲν ἔπρεπε νὰ τεθῆ ἐν ἴση μοίρᾳ πρὸς τὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς ναόν. Περὶ τὴν θέσιν, ἐφ' ἧς ἰδρύετο ὁ ναὸς, ἐχωρίζετο (ἐτέμενετο, ἐξ οὗ καὶ τέμενος ἐκαλεῖτο) τόπος τις, κατὰ μὲν τοὺς παλαιοτάτους χρόνους διὰ σχοινίου, κατὰ δὲ τοὺς μετέπειτα, ὅτε οἱ ναοὶ λιθίνοι κατεσκευάζοντο, διὰ τοίχου, περιθόλου καλούμενου· διὰ τοῦ περιθόλου τούτου ἀπεῖχεν ὁ ναὸς πάσης βεβηλώσεως, ἀπαλλασσόμενος ἐν ταύτῳ πάσης ἐξωθεν τραχῆς δυναμένης νὰ διαταρᾷ ὁπωσδήποτε τὰς ἱεροπραξίας.

Ἀρχικῶς ὁ ναὸς, ἀναπτύχθει ἐκ τῶν σηκῶν τῶν ἐπὶ τῶν βράχων καὶ δένδρων, ἦτο σηκόμορφος, ἦτοι κτίριον σχήματος ὀρθογωνίου τε-

τραγώνου, κλειόμενον ὑπὸ τριῶν τοίχων, δύο μακροτέρων ἀποτελούντων τὰς μακρὰς αὐτοῦ πλευρὰς, καὶ ἐνὸς στενωτέρου συνδέοντος τούτους καὶ ἀποτελοῦντος τὴν τρίτην, τὴν στενωτέραν· ἡ δὲ τετάρτη, ἡ πρὸς ἀνατολὰς πάντοτε, δὲν ἐφράσσετο ὑπὸ τοίχου, ἀλλ' ἀπετελεῖτο ὑπὸ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ μεταξὺ τῶν τεματίων τῶν δύο μακροτέρων πλευρῶν σχηματιζομένου καὶ ἀντὶ θυρώματος χρησιμεύοντος. Ὁ τοιοῦτος ναὸς καλεῖται ἄστυλος.

Ἐκ τοῦ ἀστύλου ἀνεπτύχθη ὁ ἐν παραστάσι, διότι ἐτέθησαν δύο κίονες ἐν τῷ ἄνω σημειωθέντι ἀνοίγματι, ἀντικρὺ τῶν τεματίων τῶν τοίχων τῶν δύο μακροτέρων πλευρῶν, ἅτινα παραστάδες καλοῦνται· ἀντὶ κίονων ἠδύνατο νὰ τεθῶσιν οἱ παραστάται καλούμενοι, ἦτοι κίονες σχήματος ὀρθογωνίου πρίσματος. Οὕτως ἔχοντας τοῦ ναοῦ, προσετέθησαν πρὸ αὐτοῦ, ἦτοι ἀμέσως πρὸ τοῦ σηκοῦ, κίονες τέσσαρες, ἀποτελέσαντες τὴν ἀνατολικὴν στοὰν ἢ κυρίαν πρόστασιν τοῦ ναοῦ καλούμενην μετὰ τοῦ ὀρθογωνίου μετ' αὐτῶν συνεχόμενου σηκοῦ· ὁ τοιοῦτος ναὸς λέγεται πρόστυλος, δυνάμενος νὰ λάβῃ καὶ περισσοτέρους τῶν τεσσάρων κίονας, ἀναλόγως τοῦ πλάτους τοῦ σηκοῦ, πάντοτε ὅμως ἀρτίου ἀριθμοῦ. Εἰς τοὺς πρόστυλους ναοὺς οἱ δύο γωνιαῖοι κίονες ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰς παραστάδας, οἱ δ' ἐν τῷ μέσῳ πρὸς τοὺς μεταξὺ τῶν παραστάδων κίονας. Ἀμφιπρόστυλος δ' ἐγένετο ὁ ναὸς, προστεθέντων ἰσαριθμῶν κίονων ὀπισθεν τοῦ σηκοῦ καὶ ἀποτελεσάντων τὴν δυτικὴν καλουμένην στοὰν ἢ πρόστασιν· τοιοῦτον ἔχομεν ἐν Ἀθήναις τὸν ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης ναόν.

Καὶ μέχρι μὲν τούτου οἱ κίονες ἐκόσμουσαν τὰς δύο στενωτέρας τοῦ ναοῦ πλευρὰς, μετὰ ταῦτα ὅμως ἐξετάθησαν αἱ ὑπὸ τῶν κίονων ἀποτελούμεναι στοαὶ καὶ πέριξ τοῦ σηκοῦ κατὰ τὰς μακροτέρας πλευρὰς, τὰς πτερὰ καλούμενας. Ὅταν λοιπὸν καὶ κατὰ τὰς μακροτέρας ταύτας πλευρὰς ἔχη μίαν σειρὰν κίονων ὁ ναὸς καλεῖται περίπτερος, ὡς τὸ Θεσεῖον, ὁ Παρθενῶν, ὁ ἐν Αἰγίνῃ ναὸς, ὁ ἐπὶ τοῦ Σουνίου καὶ ἄλλοι πολλοί· ὅταν δὲ δύο σειρὰς δίπτερος, οἷον τὸ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν Ὀλύμπιον. Οἱ δίπτεροι ναοὶ εἶχον τρεῖς σειρὰς κίονων κατὰ τὰς στενωτέρας πλευρὰς ἀντὶ δύο, ὡς δεικνύουσιν οἱ περισωθέντες τοῦ αὐτοῦ ναοῦ κίονες. Ὅταν ὁ ναὸς ἔχη μὲν μίαν σειρὰν κίονων πέριξ, ἀλλ' αὐτὴ ἀπέχη τοῦ σηκοῦ ὅσον ἢ ἀπέχεν ἡ ἐξωτερικὴ τοῦ δίπτερου σειρὰ, λέγεται ψευδοδίπτερος, διότι μακρόθεν, ἔνεκεν τῆς τοιαύτης τῶν κίονων ἀποστάσεως, φαίνεται ὡς δίπτερος· ψευδοδίπτερος ἐπίσης λέγεται ὁ ναὸς ὅταν ἔχη μίαν σειρὰν κίονων πέριξ καὶ ἡμικίονων ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ, ὥστε ἐξωθεν φαίνεται ὡς ἀληθῆς δίπτερος· ψευδοπερίπτερος λέγεται ὁ ναὸς, ὅταν ἔχη κατὰ μὲν

τάς στενωτέρας πλευράς στοάς, ἐπὶ δὲ τῶν τοίχων τῶν μακροτέρων πλευρῶν τοῦ σηκοῦ ἡμικίονας τοιοῦτος ὁ ἐν Nimes τῆς Γαλλίας Ῥωμαϊκῶν χρόνων ναός, Maison carrée ἐπικαλούμενος.

Ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν ναῶν, ἐκτός τοῦ τετραγώνου σχήματος ἐν χρήσει ἦτο καὶ τὸ περιφερές τοῦ τοιοῦτου σχήματος ὁ σηκὸς περιφερής, περὶ δ' αὐτὸν ἐν σειρᾷ οἱ κίονες οἱ τὴν στοάν, τὴν τὸν σηκὸν περιβάλλουσιν, ἀποτελοῦντες. Τὸ σχῆμα τοῦτο ἀνεπτύχθη, νομίζομεν, φυσικώτατα ἐκ τῆς περὶ τὰ δένδρα, ἐν τοῖς κοιλάμασι τῶν ὁπίων ἐφυλάσσοντο τὰ τῶν θεῶν εἰδῶλα, διαθέσεως στύλων πρὸς ὑποστήριξιν περιφερῶς ζυλίνης στέγης, κέντρον ἐχούσης αὐτὸ τὸ δένδρον, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο. Ἀνεπτύχθη ὁμοίως μετὰ ταῦτα εἰς τύπον τέλειον παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἰδιαζόντως ὁμοίως ἡγαπήθη καὶ ἐκαλλιεργήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ διὰ τοῦτο μέχρι τινὸς ἐθεωρεῖτο εὐρημα Ῥωμαϊκόν. Τοῦ σχήματος τούτου οἱ ναοὶ ἦσαν περίπτεροι, ὡς ὁ ἐν Tivoli Ῥωμαϊκός, τῆς Ἑστίας ναός, ὅστις βεβαίως ἰδρῶθη κατ' ἀπομίμησιν μὴ διασωθέντων Ἑλληνικῶν, καὶ ψευδοπερίπτεροι, ὡς δεικνύει τὸ κατὰ τύπον τοιοῦτου ναοῦ ἰδρυθὲν Λυσικράτειον, ἐξ οὗ, ὡς ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ εἵπομεν, κατὰ δὴλον ἐγένετο ὅτι καὶ οἱ περιφερεῖς ναοὶ εἶνε εὐρημα καὶ κτῆμα τῶν Ἑλλήνων ἀναφαιρέτων.

Οἱ ναοὶ, περιφερεῖς ἢ τετράγωνοι, ὠκοδομοῦντο, ὡς εἶδομεν, ἐντὸς τοῦ τεμένους ὅπου ἠδύναντο νὰ κατασκευασθῶσι καὶ ἄλλα μικρότερα ἱερά, καὶ θωμοὶ εἰς διαφόρους θεοὺς νὰ ἰδρυθῶσι. Κυριώτατα μέλη αὐτῶν εἶνε τὸ κρηπίδωμα, τὸ περιστύλιον, ὁ θριγκὸς καὶ ὁ σηκός.

Καὶ τὸ μὲν κρηπίδωμα ἦτο θάσις ἐκ πωρίνου λίθου ἐν ἴσκις ἐπαλλήλοις σειραῖς (αἰτίαι δέ μοι καλοῦνται) διατεθειμένου (ἰσοδομία) τὸ κρηπίδωμα φέρει ἄνω τρεῖς μαρμαρίνους ἀναβαθμούς, ὧν ὁ ἀνώτερος στυλοβάτης, ἐκ τῶν ἐπ' αὐτοῦ βαινόντων στύλων, καλεῖται. Ὑπάρχει γνώμη τις καθ' ἣν εἰς τοὺς ναοὺς τοὺς πρὸς τιμὴν ἠρώων ἀνεγειρομένους (τὰ ἠρώα) ὑπῆρχον δύο μόνον ἐπὶ τοῦ κρηπίδωματος ἀναβαθμοὶ, τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ βεβαιωθῆ ἔτι, διότι καὶ αὐτὸ τὸ Θεσεῖον, τὸ προτιθέμενον ὡς παράδειγμα τῆς τοιαύτης γνώμης, τρεῖς ἔχει τοὺς ἀναβαθμούς, τοὺς μὲν δύο ἀνωτέρους μαρμαρίνους, τὸν δὲ τρίτον πώρινον, ὡς ἐν τοῖς περὶ τοῦ ναοῦ τούτου εἵπομεν. Τὸ πώρινον κρηπίδωμα ἔχει ὕψος ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους ἐφ' οὗ ἵσταται ὁ ναός, ἥτοι εἰς ἄλλα μὲν μέρη εἶνε ὑψηλόν, εἰς ἄλλα μάλιστα φαίνεται ὑπάρχον, καὶ εἰς ἄλλα τέλος αὐτὸς ὁ κατώτερος ἀναβαθμὸς ἀναπαύεται ἀμέσως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Οἱ δύο μοῖροι τοῦ πωρίνου

κρηπίδωματος ὑποδιαίρουνται εἰς πλίνθους συμμετρικῶς τεθειμένας, καὶ ὑπὸ ταινίας ἐγγεγλυμμένης περὶ τὰς ἀρμογὰς περιθεομένας· ἡ δὲ ταινία αὕτη εἶνε λειότερον ἐξεργασμένη τοῦ λοιποῦ μέρους, ὅπερ ἀβάκιον καλεῖται.

Ἐπὶ τοῦ κρηπίδωματος ἔρχεται τὸ περιστύλιον, ἥτοι οἱ ἐν σειρᾷ περὶ τὸν σηκὸν τεταγμένοι κίονες. Ὁ κίων, ἐν τῶν κυριωτέρων στηριγμάτων τοῦ ναοῦ καὶ ἐκ τῶν μεγαλοπρεπεστέρων αὐτοῦ κοσμημάτων, ἀναπτύχθεις ἐκ τῶν ἀπλῶν ζυλίνων στύλων τῶν ἐκ ξύλου ναῶν, φέρει τὸν τύπον αὐτῶν, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν πρὸς ἄν καὶ ἐκεῖνοι προωρισμένοι· διότι καὶ ἐκεῖνοι ἐχρησίμευσον εἰς ὑποστήριξιν στέγης, οὐδὲν ἄλλο ὄντες εἰμὴ κορμὸι δένδρων παχείς, τεταγμένοι ἐκεῖ, ἐνθεν ἄρχεται ἡ εἰς δύο μεγάλα τμήματα διακλάδωσις τοῦ δένδρου.

Ἐπὶ τοῦ κίονος διακρίνεται θάσις (μὴ ὑπάρχουσα πάντοτε), σῶμα ἢ κορμὸς (καὶ σκάπος, ὑποτραχήλιον καὶ κιονόκρανον. Ἡ θάσις διακοσμεῖται ἀναλόγως τοῦ βυθμοῦ εἰς ἃν ὁ ναός ἀνήκει. Τὸ σῶμα σύγκειται ἢ ἐξ ἐνὸς τεμαχίου λίθου (μονόλιθον) ἢ ἐκ πολλῶν, τὰ ὅποια λέγονται σπόνδυλοι ἢ τόμπαρα, συνδεδεμένα πολλάκις πρὸς ἀλλήλα διὰ σιδηρῶν γομφῶν ὅλον τὸ μήκος αὐτοῦ ἐπέριξ κατέχεται ὑπὸ αὐλάκων βαθδῶσεων καλουμένων, παραλλασσοῦσων εἰς τοὺς διαφόρους βαθμούς. Μετὰ τὸ σῶμα ἔρχεται τὸ ὑποτραχήλιον, ἥτοι ταινία πλατεῖα ἄλλην εἰς ἄλλον βυθμὸν διακόσμησιν ἔχουσα, πολλάκις δὲ καὶ μὴ ὑπάρχουσα ὅλως. Τὸ κιονόκρανον, τὸ ἀνώτερον τοῦ κίονος μέρος, δέχεται μεγάλην ποικιλίαν περὶ τὴν διάταξιν τῶν μερῶν αὐτοῦ, πάντοτε ὅμως ἔχει τὸν ἄβακα, ὡς ἀνώτατον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ὅλου κίονος τέρμα· ὁ ἄβαξ οὗτος εἶνε πλίνθος τετράγωνος διάφορος τὸ πάχος εἰς τοὺς διαφόρους βυθμούς, ἀναλόγως τῶν ὁπίων καὶ διακοσμεῖται. Πολλοὶ λοιπὸν τοιοῦτοί κίονες ἀποτελοῦσι τὸ περιστύλιον ἐν συμμετρικῇ σειρᾷ πρὸς τὸν ναὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους ἰστάμενοι καὶ βαστάζοντες τὸ βάρος τοῦ τρίτου τοῦ ναοῦ μέρους, τοῦ θριγκοῦ.

Ὁ θριγκὸς σύγκειται ἐκ τοῦ ἐπιστύλιου, τοῦ διαζώματος ἢ τῆς ζωφόρου, καὶ ἐκ τοῦ γείσου μετὰ τῆς στέγης.

Τὸ ἐπιστύλιον σύγκειται ἐκ δοκῶν μαρμαρίνων διηκουσῶν ἀπὸ μέσου εἰς μέσον κιονοκράνου· εἰς τοὺς μικροὺς ναοὺς τὸ ἐπιστύλιον εἶνε μονομερές, ἥτοι μίξ δοκὴς ἐνώνει δύο κίονας, εἰς τοὺς μεγάλους ὅμως διμερές, ἥτοι σύγκειται ἐκ δύο δοκῶν παραπλεύρως κειμένων, ἢ τριμερές ἐκ τριῶν, οἷον τὸ τοῦ Παρθενώου καὶ τοῦ Ὀλυμπίου. Ὑπὲρ τὸ ἐπιστύλιον περιθεῖται τὸν ναὸν ζώνη ἀρκετὰ πλατεῖα, διάζωμα ἢ ζωφόρος καλουμένη, φέρουσα διαφόρους παραστάσεις ἐν ἀναγλύφοις, μὴ ἔχουσας ἀναγκαιῶς σχέσιν πρὸς τὴν ἐν τῷ ναῷ λατρευομένην θεότητα. Ὑ-

πὲρ τὸ διάζωμα προκύπτει ἐξέχον τὸ γείσον, τὸ ὅποιον εἰς ὅλους τοὺς ναοὺς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ προέχοντα ἄκρα τῶν κεκλιμένων τῆς στέγης σανίδων τῶν ζυλίνων ναῶν, ἥτοι αὐτὰ τὰ τῆς στέγης τέρματα. Εἰς τὰ διάφορα ταῦτα μέρη τοῦ θριγκοῦ δὲν γίνεται ἡ μετάβασις ξηρῶς καὶ ἀποτόμως, ἀλλὰ ταινίαι διάφοροι, διαφόρως κεκοσμημέναι καὶ διάφορα λαμβάνουσαι ὀνόματα, μετὰ γούσιν ἠρέμα ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο, αἱ εὐθεῖαι γραμμαὶ μετὰ πολλῆς τῆς χάριτος διαδέχονται τὰς καμπύλας, καὶ οὕτω παράγεται ἡ ἁρμονία ἢ ἐφ' ὅλων τῶν ἀρχαίων οἰκοδομημάτων θυμαζομένη.

Τὸ τέταρτον τοῦ ναοῦ μέρος, ὁ σηκός, κεῖται ἐντὸς τοῦ περιγραφέντος περιστυλίου, ὡσεὶ φρουρούμενος καὶ προφυλασσόμενος ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ σηκός, σχῆμα ἔχων ὀρθογωνίου τετραγώνου, περιβάλλεται ὑπὸ τοίχου ὑψηλοῦ ἐπὶ τοῦ ὁπίου διακρίνεται τὸ μέρος τὸ ἀντιστοιχοῦν τῷ κίονι, τῷ ἐπιστύλιῳ καὶ τῷ διαζώματι· ἐπὶ τοῦ ἀντιστοιχοῦντος τῷ κίονι μέρους διακρίνεται θάσις (ὅταν καὶ εἰς τὸν κίονα ὑπάρχη), σῶμα, ὅπερ ὑπὸ τοῦ ἰσοδομικοῦ τοίχου ἀποτελεῖται καὶ κιονόκρανον, ἥτοι μέρος κοσμούμενον ἀναλόγως τοῦ κιονοκράνου ἐφ' οὗ πάντα τὰ μέρη αὐτοῦ διακρίνονται· ἡ τοικύτη διακόσμησις ἀκολουθεῖ ὅλον τὸν τοίχον τοῦ σηκοῦ, διακρινομένη ἰδίᾳ ἐπὶ τῶν περὶ τὰς ἀκρῶν αὐτοῦ, αἰτίαι δέχονται ἐνίοτε καὶ βαθδῶσεις. Ἐπὶ τοῦ διαζώματος ἢ τῆς ζωφόρου τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ ἐν συνεχείᾳ πάντοτε σειρᾷ κεῖνται ἀνάγλυφοι παραστάσεις, στενωτάτην ἔχουσαι τὴν σχέσιν πρὸς τὴν λατρευομένην ἐν τῷ ναῷ θεότητα.

Τὸ περιστύλιον, ὁ θριγκὸς καὶ ὁ σηκός δὲν εἶνε οὕτως ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ συνέχονται ἐσωθεν ὀργανικῶς καὶ ἀποτελοῦσι τὰς στοάς, ἥτοι τὸ περίσσιον καλούμενον· ἡ σύνδεσις δ' αὐτῶν γίνεται διὰ δοκῶν μαρμαρίνων, ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ θριγκοῦ ἐπιφανείας καὶ ὑπὲρ τὸ διάζωμα πρὸς τὸ ἀντίστοιχον τοῦ σηκοῦ μέρος διηκουσῶν τῶν δοκῶν τούτων τὰ μεταξὺ φράσσονται ὑπὸ πλάκων μεγάλων φερουσῶν κοιλότητας τετραγώνους συμμετρικῶς τεταγμένας, αἰτίαι φαινώματα καλοῦνται καὶ ποικίλον βάθος καὶ πλουσίαν διακόσμησιν δέχονται· καλυμμάτια δὲ καλοῦνται τὰ μέρη τὰ κλείοντα ἄνωθεν τὰς τετραγώνους ταύτας κοιλότητας· τὰ καλυμμάτια ταῦτα κατασκευάζονται πολλάκις περιαιρετὰ, καὶ κοσμοῦνται συνήθως ὑπὸ ἀστέρων ἐπιχρῶσων ἢ τοῖς ἐγγεγομφωμένων εἰς ἐπὶ τούτῳ ἐπ' αὐτῶν κατασκευαζομένης ὁπίας. Διὰ τῆς συνδέσεως ταύτης τοῦ περιστυλίου καὶ τοῦ σηκοῦ ἀποτελεῖται ἡ στέγη τῶν στοῶν τοῦ ναοῦ.

Ἐπὶ δὲ τῆς ὅλης οἰκοδομῆς ἐπικαθίσταται ἡ στέγη, ἀποτελουμένη ἐκ δύο πρὸς τὰς μακροτέρως πλευρὰς κεκλιμένων τετραγώνων ἐπιπέ-

δων, συναντωμένων ἄνω κατὰ μήκος τοῦ ναοῦ καὶ σχηματιζόντων ἄνωθεν ἑκατέρας τῶν προστάσεων αὐτοῦ, μετὰ τῆς ὀριζοντίου γραμμῆς τοῦ κατὰ τὰς αὐτὰς πλευρὰς γείσου, τριγωνικόν τι ἄνοιγμα, ἀέτωμα ἢ ἀετὸν καλούμενον· τὸ ἄνοιγμα τοῦτο φράσσεται ὑπὸ πλάκων ὀρθίων μεγάλων, τὸ δ' οὕτως ἀποτελούμενον διάφραγμα τόμπαρον τοῦ ἀετοῦ καλεῖται, καὶ πρὸ αὐτοῦ τίθενται ἔργα δλόγλυφα, ἥτοι ἀγάλματα διάφορα, ἐν συμπλέγματι, σχέσιν ἔχοντα στενήν πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς θεότητος εἰς ἣν εἶνε ἀφιερωμένος ὁ ναός. Αἱ κεκλιμέναι πλευραὶ τῆς στέγης, ὡς καὶ τέρματα αὐτῶν, αἱ πλάγιαί τοῦ ἀετοῦ γραμμῆς, καλοῦνται περὰ τοῦ ναοῦ (ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ πετρώγια). Τοῦ ἀετώματος τὰ περὰ φέρουσι καὶ αὐτὰ γείσον ἐπὶ τοῦ ὁπίου ὑπάρχει αὐλάξ, ἠδερρορή (sima) καλουμένη καὶ ἐξῶθεν ἐκ τοῦ κυρτοῦ σιγμοειδοῦς σχήματος τῆς διακρινομένης, δι' ἣς φέρουσι τῆς στέγης τὰ ὕδατα· τὰ ἄκρα ταύτης, κατὰ τὰς μακροτέρως πλευρὰς ἑκατέρωθεν ἐκβάλλοντα, κοσμοῦνται συνήθως λεοντοκεφαλαῖς. Αἱ τρεῖς γωνίαι τοῦ ἀετοῦ καλοῦνται ἀκρωτήρια, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν τιθέμενα γλυπτὰ ἔργα, αἵτινα εἶνε, ἐπὶ μὲν τῆς κορυφῆς τοῦ ἀετοῦ, ἀνθέμια μεγάλα, ἥτοι ἄνθη ἀρχιτεκτονικὰ πλουσιώτατα κεκοσμημένα, ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἄλλων γωνιῶν ζωάτινα συμβολικὰ, Σφίγξ δηλ., ἡ γρύψ ἢ καὶ ἄλλα ἀγαλμάτια.

Οἱ κέραμοι τῆς στέγης ἦσαν μαρμαρίνοι· ὑπὲρ δὲ τὸ γείσον τῶν δύο μακροτέρων πλευρῶν καὶ κατὰ τὴν ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον ἀετώματος σύμπτωσιν τῶν δύο ἐπιπέδων τῆς στέγης, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου διακόσμου τοῦ ναοῦ, ἐτίθεντο κέραμοι φέροντες εἰς τὸ ἄκρον ἀνθέμιον· τούτων οἱ μὲν ἐπὶ τῆς γραμμῆς τῆς συμπτώσεως τῶν δύο ἐπιπέδων τῆς στέγης ἦσαν διπλοῖ ἥτοι ἔφερον δύο ἀνθέμια, ὧν τὸ μὲν πρὸς τὴν μίαν τὸ δὲ πρὸς τὴν ἑτέραν τῶν μακροτέρων πλευρῶν ἦν ἐστραμμένον· οἱ δὲ ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν ἀπλοῖ, πάντες δ' ἐκαλοῦντο ὀρθοκέραμοι.

Τοιοῦτοτρόπως ἀπετελεῖτο τὸ ὅλον ἐξωτερικὸν τοῦ ναοῦ διὰ τῆς συναρμογῆς τῶν μερῶν αὐτοῦ εἰς ἓνα σκοπὸν, εἰς ἓν τέλος ἀφορώντων, τὴν στερεότητα, τὴν ἀσφάλειαν, συννημμένην μετ' ἐξόχου φιλοκαλίας περὶ τὴν διάταξιν αὐτῶν τὴν τεχνικὴν. Εἰσέλθωμεν ἤδη καὶ ἐντὸς αὐτοῦ, ἵνα τὰ ἐνδον τοῖς ἐξῶ συνεννοῦντες συμπληρώσωμεν τὴν περὶ τοῦ ὅλου ναοῦ ἰδέαν.

Ὁ σηκὸς διαίρεται εἰς τρεῖς μέρη ἐπ' Ἄνατολῶν πρὸς Δυσμὰς χωροῦντα, τὸν πρόναον ἢ πρόδομον, τὸν κυρίως σηκὸν ἢ ναὸν καὶ τὸν ὀπισθόδομον. Ὁ πρόναος εἶνε στενὸς ἡδὴ μετὰ τὴν ἀνατολικὴν πρόστασιν, περιλαμβανόμενος μετὰ τῶν περὰ τῶν τοίχων τῶν δύο μακροτέρων πλευρῶν καὶ τοῦ τοίχου τοῦ χωρῆ-

ζοντος αὐτὸν τοῦ σηκοῦ καὶ φέροντος τὴν τοῦ ναοῦ θύραν· ὁ πρόναος ἐκοσμεῖτο ὑπὸ κίωνων μεταξὺ τῶν παραστάδων κειμένων, ὁ δὲ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦτο ἀνάλογος τοῦ μεγέθους τοῦ ναοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ πλάτους αὐτοῦ. Ἐν τῷ προνώῳ ἔκειτο τὸ περιφαντήριο, ἦτοι λεκάνη μαρμαρινή πλήρης ὕδατος, δι' οὗ ἐκαθαρίζοντο οἱ εἰς τὰς ἱεροτελεστίας προσερχόμενοι. Τὸ περιφαντήριο τοῦτο διετήρησε καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν τῷ ἀναλογούντι τῷ προνώῳ μέρει, τῷ νάρθηκι, κατ' ὀλίγον δὲ ἀποβλήθην τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου παρέμεινε εἰς τὴν τῶν Καθολικῶν Δυτικῆν Ἐκκλησίαν. Τοῦ προνάου οἱ κίονες συνεδέοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰς παραστάδας διὰ κιγκλίδων ἐπιχρύσων, ὡς φαίνεται ἐπὶ ὄλων τῶν σωζομένων ναῶν.

Μετὰ τὸν πρόναον, διὰ τῆς μεγάλης θύρας εἰσερχόμεθα εἰς τὸν κυρίως σηκὸν ἢ ναὸν, ὅστις κατέχει τὸ μεγαλύτερον τοῦ ὄλου σηκῶ μέρους, καὶ εἶνε κυρίως ἡ κατοικία τῆς θεότητος, διότι ἐν αὐτῷ ὑπῆρχε τὸ ἄγαλμα αὐτῆς, ἀντικρὺ τῆς εἰσόδου ἰστάμενον ἐπὶ βάνου, ὅπερ ἔδος ἐκαλεῖτο· πρὸ τοῦ ἀγάλματος ὑπῆρχεν ἡ ἱερά κολουμένη τράπεζα, ἐφ' ἧς ἐτίθεντο τὰ ἀναθήματα· οἱ τοῖχοι ἐκοσμοῦντο ὑπὸ εἰκόνων, αἵτινες, ὡς καὶ τὸ ἄγαλμα, ἐφωτίζοντο, ἐν μὲν τοῖς μικροῖς ναοῖς ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς θύρας εἰσερχομένου φωτός, εἰς δὲ τοὺς μεγάλους ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς στέγης καταρχομένου, ἐφ' ἧς ἀφίνετο μέρος ὑπαιθρον, ὁποῖον καλούμενον, ἐξ οὗ καὶ οἱ τοιοῦτοι ναοὶ ὑπαιθροὶ ἐκαλοῦντο. Ὁ κυρίως σηκὸς ἐκοσμεῖτο πολλάκις περίξ κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς ὑπὸ στοῶν ἀνεχούσης ἑτέραν ταπεινότεραν (δισταγία), ἣτις ὑπεστήριξε τὰς κεκλιμένας τῆς στέγης δοκοὺς εἰς τοὺς μεγάλους ναοὺς, διότι ἄλλως ἦτο ἀδύνατον νὰ στηριχθῶσιν αἱ δοκοὶ αὗται, ὅσον μικρὰ καὶ ἄν ἦσαν. Τὸ μέγεθος τῶν δοκῶν τούτων ἤλαττοῦτο σπουδαίως διὰ τοῦ ἐπίτηδες μέγα μέρος τῆς ὀροφῆς καταλαμβάνοντος ὀπαίου· καὶ αὕτη, νομιζόμεν, εἶνε ἡ κυριώτερα αἰτία τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, διότι ἐὰν μόνον περὶ τοῦ φωτός ἐφρόντιζον, ἠδύναντο νὰ κατασκευάσωσι θυρίδας καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ, ὡς δεικνύει τὸ Ἐρεχθεῖον, τὰς ὁποίας παρέλειψαν ἔπειτα, ἀφ' οὗ τὴν ἔλλειψιν αὐτῶν εἶδον ὅτι ἤθελεν ἀναπληρῶσαι ἀρκούντως τὸ πρὸς τὸν κυριώτερον αὐτῶν σκοπὸν τείνον ὀπαῖον, καὶ διπλῆν ἀνθ' ἀπλῆς ἤθελε παράσχη τὴν εὐκολίαν.

Μετὰ τὸν κυρίως σηκὸν ἔρχεται ὁ ὀπισθόδομος μὴ συγκοινωνῶν τῷ σηκῷ, εἰσόδον δ' ἐκ θυρῶν ἔχων· ὅπως ὁ πρόδομος οὕτω καὶ ὁ ὀπισθόδομος κοσμεῖται ὑπὸ ἰσοριθμῶν κίωνων μεταξὺ τῶν παραστάδων, καὶ ἔχει τὰς αὐτὰς καὶ ἐκεῖνος διαστάσεις· εἰς τοὺς μεγάλους ὅμως ναοὺς ὁ ὀπισθόδομος εἶνε μέγα οἶκημα χρήσιμον εἰς ἐναπόθεσιν τῶν σκευῶν καὶ κειμηλίων τοῦ

ναοῦ, ἔχον θύραν πρὸς Δυσμὰς καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸ ἀνάλογον τῷ προδῶμῳ μέρος· τοιοῦτος ὀπισθόδομος τοῦ Παρθενῶνος, ἐν ἀπέδειξαν οἱ Ἀθηναῖοι Δημητρίῳ τῷ πολιορκητῇ κατάλυσιν, κατὰ Πλούταρχον, τιμῆς χάριν.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω καταλεχθέντα μέρη εὐρίσκονται ἀνεπτυγμένα εἰς τοὺς μεγαλειτέρους ναοὺς· τῶν δὲ μικροτέρων ἄλλοι μὲν ἔχουσι μόνον σηκόν, ὡς ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης, ἄλλοι δὲν ἔχουσι ὄλως ὀπισθόδομον καὶ ἄλλοι ἄλλας ποικιλίας παρουσιάζουσιν, οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰς διαιρέσεις, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ διάθεσιν τῶν μερῶν, ἦτοι ἄλλοτε οἱ κίονες εἶνε βραχεῖς καὶ ἄλλοτε ὑψηλοὶ, ἢ ὁ θοικῆς (ἦτοι τὸ ὑπερ τοὺς κίονας, ἀπὸ τοῦ ἐπιστυλίου μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς στέγης μέρος) ταπεινότερος κ.τ.τ. Πολλάκις δύο ναοὶ ἐν ἐνὶ περιέργῳ συγχωνεύονται, ὡς τὸ Ἐρεχθεῖον, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς καὶ τὸν τῆς Πανδρόσου.

Ἐν τῷ ὀρισμῷ οἰουδήποτε ναοῦ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ περὶ αὐτὸν τάξις τῶν κίωνων ἐξ ἧς αἱ διάφοροι ὀνομασίαι αὐτοῦ, ἄστυλος, πρόστυλος κ.τ.λ. Εἰς ἐκάστην τῶν ὀνομασιῶν τούτων προστίθεται ὁ ἀριθμὸς τῶν κίωνων καὶ ὡς τοιοῦτος λαμβάνεται ὁ τῶν στενωτέρων πλευρῶν (σημειωτέον, δὲ, ὅτι αἱ μακρότεροι πλευραὶ ἔχουσι πάντοτε διπλάσιον ἀριθμὸν κίωνων τῶν στενωτέρων πλευρῶν πλέον ἑνὸς, δις ἀριθμοῦ μὲνων τῶν γωνιαίων)· λέγεται λοιπὸν τετράστυλος ἀμφιπρόστυλος ὁ ἔχων τέσσαρας κίονας εἰς ἑκατέραν τῶν στενωτέρων πλευρῶν, ἐξάστυλος περίπτερος ὁ ἔχων ἐξ κίονας κατὰ τὰς στενωτέρας πλευράς καὶ στοῶν περίξ, ὀκτάστυλος περίπτερος ὁ ἔχων ὀκτῶ καὶ στοῶν περίξ, δεκάστυλος δίπτερος ὁ ἔχων δέκα κίονας κατὰ τὰς στενωτέρας καὶ διπλῆν στοῶν κατὰ τὰς μακροτέρας πλευράς.

Ἀκριβέστερον προσδιορίζεται ὁ ναὸς προστιθεμένου εἰς τὰς ἀνωτέρω δύο ὀνομασίας καὶ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεως τῶν κίωνων, ἦτοι τοῦ μεταστυλίου, ἣτις παραβάλλεται πρὸς τὴν ἡμιδιάμετρον τοῦ κίονος τὴν πρὸς τὴν βᾶσιν· τὸ μέτρον τοῦτο καλεῖται ἐμβάτης. Ὅταν λοιπὸν τὸ μεταστυλίον ἦνε τριῶν ἐμβημάτων ὁ ναὸς εἶνε πυκνόστυλος, ἀραιόστυλος δ' ὅταν ἦνε μείζον τῶν ἐξ ἐμβημάτων. Σύστημα λέγεται ὅταν ἦνε τεσσάρων ἐμβημάτων, ὅταν δὲ  $4\frac{1}{2}$  ἐμβημάτων εὐστυλος καὶ πυκνόστυλος ὅταν ἦνε 6 ἐμβημάτων. Ἐπερον χαρακτηριστικὸν εἶνε τὸ ὀπαῖον ὅταν εἶχεν αὐτὸ ἐκαλεῖτο ὑπαιθρος· ὡστε πλήρης ὀρισμὸς ναοῦ τινος ἔχοντος ὀκτῶ π. χ. κίονας κατὰ τὰς στενωτέρας πλευράς, στοῶν περίξ, τὸ μεταστυλίον 3 ἐμβημάτων, ἐπὶ δὲ τῆς στέγης ὀπαῖον, εἶνε: περίπτερος, ὀκτάστυλος, πυκνόστυλος, ὑπαιθρος. Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ναοῦ οὐδὲν ἄλλο λείπει, εἰμὴ ὁ χαρακτηρι-

σμός τοῦ ρυθμοῦ, ὅστις τίθεται τελευταῖος καὶ περὶ οὗ ἴθ' ἀπαλλάξομεν ἐν τῷ περὶ ρυθμοῦ.

Ἀπεδείχθη πλέον ἐναργέστατα ὅτι οἱ ναοὶ, μεγάλοι καὶ μικροὶ, ἐδέχοντο πλουσιώτατον χρωματισμὸν, εἰς πολλὰ δὲ καὶ ἰδίως κατὰ τὰ τύμπανα τῶν ἀετῶν ἐχρυσούντο, ἀποστίλδοντες μακρόθεν διὰ τῆς ἀντανεκλάσεως τοῦ φωτός τοῦ ἡλίου, εἰς ἐξεικόνισιν τοῦ ὕψους τῆς θείας ἀνταυγείας πρὸς ἣν δυσκόλως δύνανται νὰ ἀτενίσωσιν οἱ θνητοί.

Μέχρι τοῦδε, ἐν τῇ ἀφηγήσει ταύτῃ, οὐδαμοῦ ἀπντήσαμεν ἐν τῷ ναῷ τὸ μέρος ἐνθα ἐτελοῦντο αἱ θυσίαι· τοῦ λοιποῦ πρέπει νὰ ζητηθῇ; ἦσαν ἐκτὸς τοῦ ναοῦ οἱ βωμοί; Βεβαίως τὸ μέρος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔθυσον, ἦτοι ὁ βωμὸς, ἔκειτο ἐκτὸς τοῦ ναοῦ ἐν τῷ τεμένει, ὀλίγα βήματα πρὸ τῆς ἀνατολικῆς προστάσεως ἦτο δὲ μάρμαρον  $\frac{1}{2}$  περίπου μέτρον τὸ ὕψος, σχήματος κυλινδρικοῦ (οἷος ὁ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Θεάτρου τοῦ Διονύσου) ἢ τετραγώνου, (οἷος ὁ ἐν τῇ πρώτῃ αἰθούσῃ τοῦ μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως), ἐπὶ δύο ἢ τριῶν βαθμίδων βαῖνον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἑσχάρα· ἐπὶ τῆς ἐσχάρας ταύτης ἐκαίοντο τὰ θύματα· ὁ βωμὸς ἐκοσμεῖτο πλουσίως ἀναγλύφοις στεφάνοις, ῥόδαξι, βουκράνοις, ἀναλόγως τῆς θεότητος εἰς ἣν ἦτο ἱδρυμένος, ἔφερε δὲ καὶ ἐπιγραφὴν συνήθως. Ἐκτὸς τοῦ κυρίου τούτου βωμοῦ ὑπῆρχον ἐν τῇ ἀνατολικῇ στοῶ τοῦ ναοῦ καὶ ἄλλοι μικρότεροι εἰς προσφορὰν θυμιαμάτων, ἴσως, εἰς ἄλλους θεοὺς, ὧν ἐνίοτε ἀγάλματα ἐν τῇ αὐτῇ στοῶ ἀνέκειντο.

Εἰς τὸν ναὸν εἰσέρχοντο ἰδίως οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μεμνημένοι δούλοι ἐν τῷ ναῷ ἐτελοῦντο μυστήρια ἢ ἐδίδοτο χρῆσμοί· ἄλλως δὲν ἐπετρέπετο εἰς τίνα ἢ εἰσοδος· ἀναφέρονται μάλιστα καὶ τιμωρεῖται τῶν παρὰ τὰ νενομισμένα τοῖμα πάντων νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τοιαῦτα ἱερά· ὁ Αἴπυτος π. χ. οὗτος τοῦ Ἰππότου, κατὰ Παισανίαν, ἐτυφλώθη ὑπὸ κύματος, διότι ἐτόλμησε παρὰ τὰ διατεταγμένα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ἀνοικοδομημένον ναὸν Ποσειδῶνος τοῦ Ἰππίου, ἐγγὺς τῆς Μαντινείας· ἀλλὰ τοῦ Παισανίης λέγει: «Τὸ δὲ ὄρος παρέχεται τὸ Δύκιον καὶ ἄλλα ἐς θαῦμα, καὶ μάλιστα τὸδε. Τέμενος ἐστὶν ἐν αὐτῷ Δυκαίου Διὸς, ἔσοδος δὲ οὐκ ἔστιν ἐς αὐτὸ ἀνθρώποις· ὑπεριδόντα δὲ τοῦ νόμου καὶ εἰσελθόντα ἀνάγκη πάσα αὐτὸν ἐνιαυτοῦ πρόσω μὴ βιδῶναι.»

Ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, ὅτι ὁ ναὸς ἐχρωματίζεται, χρώμασι ποικίλοις, πολλάκις οὐχὶ τοῖς ἀναλόγοις τῆ φύσει ἐκάστου τῶν μερῶν, ἀλλὰ μάλλον κατὰ τὴν τῆς τέχνης συμβολικὴν. Τὰ χρώματα αὐτὰ διετίθεντο ἁρμονικῶς κατὰ κανόνας ἀπαραβάτους ἐν τῇ τέχνῃ, διὰ δὲ τοῦ χρωματισμοῦ τούτου κατωρθοῦτο θαυμαστὴ ποικιλία, ἐνεργαστὸ ζῶν εἰς τὸ ψυχρότητος παγερὰν ἐσθῆτα περιβαλλόμενον μάρμαρον, ὅπερ διὰ τοῦ

συνδυασμοῦ πρὸς τὴν τῶν χρωμάτων λεπτότητα καὶ ποικιλίαν ἐλάμβανε διαφανείαν τινα καὶ τρυφερότητα, καὶ ἐφαίνετο ὡσεὶ παίζον διὰ τῶν ἀποχρώσεων αὐτοῦ τῶν ποικίλων, ἃς ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν ἐρριπτεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ ὑψηλὸς ζωγράφος τῆς φύσεως, χάρις εἰς τὴν δεξιότητά του ὁποῖου τόσας εἰκόνας καθ' ἐκάστην θαυμάζομεν, ὁ μαγικὸς τῆς Ἑλλάδος ἡλίος. Δι' οὐδενὸς ἄλλου τρόπου δὲν θὰ κατεβάλλετο τῷ ὄντι ἡ μονοτονία, ἣν ἐμπνέει τῷ θεατῇ ὄγκος λευκῶν λίθων, σωρὸς μαρμάρων, οἷος ὁ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἢ τοῦ Παρθενῶνος, μὲ ὄλην τὴν τελειότητα καὶ τὴν δύναμιν τῆς τεχνικῆς αὐτῶν κατασκευῆς· διὰ τῶν χρωμάτων παρουσιάζεται καθάρων τὸ περίγραμμα ὄλων τῶν μερῶν τοῦ ναοῦ καὶ μάλιστα τῶν λεπτῶν, τῶν μεταβατικῶν καλούμενων, ἅτινα περιεβάλλοντο μαλακότητά τινα, ἐκ τῆς ἁρμονίας τῶν χρωμάτων προερχομένην, καὶ καλλονήν, ἣν ἀδυνατοῦμεν σήμερον νὰ κατανοήσωμεν, ἐνεκα τῆς παντελοῦς ὑπὸ τοῦ χρόνου φθορᾶς τῆς βαφῆς. Τὸ ἐρυθρὸν διεδέχετο τὸ βαθὺ κυανοῦν καὶ τοῦτο πάλιν τὰς χροματισμοὺς τῆς γραφίδος γραμμᾶς ἐν συμμετρίας ἀρχιτεκτονικῆς· ἐπὶ πάσι δ' ἐπέλαμπεν ἁρμονικώτατα, καὶ οὐχὶ ἀνήσυχον πλέον, τὸ λευκὸν τοῦ Πεντελησίου λίθου, ἀποστίλδον ὑπὸ τὸν ὑπερφανὸν ἐπὶ τῇ ἐπιδείξει τοιοῦτων ἀριστοτεχνημάτων τῆς Ἑλλάδος ἡλίον. Ἡ λεπτότης ἢ ἐπιεχυμένη εἰς τὸν ναὸν διὰ τῶν ἐλαφροτάτων κοσμημάτων αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ διὰ τῆς τεχνικῆς τοῦ λευκοῦ τοῦ μαρμαροῦ μετὰ τῶν λοιπῶν λεπτῶν χρωμάτων συνθέσεως, παρεῖχε φαιδρὰν ὄψιν εἰς τὸν ναὸν, εὐσταλῆ οὕτω παρουσιάζομενον καὶ ὡσεὶ νυμφικὴν περιβεβλημένον ἐσθῆτα.

Οὕτω λοιπὸν, ἀπὸ τῶν ἀπλουστάτων ἀρξαμένη ἡ τέχνη, ἀπὸ τῶν φυλλώμασι καὶ καρποῖς κοσμημένων ἀτελεστάτων ἱδρυμάτων, καὶ ὄλην τὴν δύναμιν τῶν μελῶν αὐτῆς συνενώσασα, ἔστησε τὰ Προπύλαια, τοῦ Μνησιαλέους τὴν δόξαν, ἡγεῖρα τὴν Παρθενῶνα, ἐφ' οὗ συνδυάζεται τὸ ἐπιχειρηματικὸν καὶ μεγαλεπήβολον τοῦ πολιτικοῦ τῶν Ἀθηναίων πνεῦμα μετὰ τῆς ὑψηλῆς τοῦ Ἰκτινίου καὶ Καλλικράτους ἐμπνεύσεως, ἐκαὶ ὑψηλὰ ἐπὶ τῶν ἀετωμάτων καὶ τῶν διαζωμάτων τοῦ ναοῦ συναντηθῆν μετὰ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Φειδίου, τοῦ εἰκονικῶς παραστήσαντος τὴν ἑνωσὶν καὶ συνάντησιν αὐτῶν ταύτην ἐπὶ τοῦ ἑτέρου τῶν ἔργων τῶν κλεισάντων τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἀσπίδος τῆς θεᾶς τῆς Σοφίας, ἵνα ἀλληγορικώτερον δεῖξῃ τὸν κύκλον, ἐν ᾧ τὰ μεγάλα πνεύματα συναντῶνται. Τὰ ἔργα ταῦτα εἰς ἃ, ἐξ ἀπλουστάτων βάσεων ὀρωμένη, ἀνυψώθη ἡ τέχνη, ἀδελφικῶς συνάψαντα τὴν σμίλιν τοῦ Φειδίου μετὰ τῆς ἀσφαλοῦς τοῦ Πολυγνώτου γραφίδος, τὴν ὑψηλὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ξανθίππου διάνοιαν μετὰ τῆς

ιστορικῆς τοῦ ἀρχαίου τῶν Ἀθηνῶν δήμου μεγαλοπρεπείας, ἐγένοντο βάσις εὐρυτάτη, ὑπόδειγμα ἀσφαλέστατον καὶ γενναϊότατον διὰ τὴν νεωτέραν τέχνην, ἣτις ἐπὶ τῶν συντριμμάτων ἐκείνης ἰδρυθεῖσα, δι' αὐτῶν τρέφεται καὶ θὰ τρέφεται ἐν ὄσῳ καὶ ὁ τελευταῖος κίων ἴσταται ὑπερήφανος μάρτυς τῆς ἀρχαίας δόξης, κλαίων ὅμως τὰ περὶ αὐτὸν συντριμμάτα καὶ τὸ καταπεσόν τῆς τέχνης ὕψος.

Ιακ. Χ. Δρωγατιῆς.

## ΟΙ ΓΑΛΛΟΙ ΔΟΥΚΕΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Σύντομη καὶ πάλιν. (ὁ δὲ σελ. 761.)

Γ'

Αἱ Ἀθηναίαι κατὰ τοὺς μέτους αἰῶνας ὑπερεῖχον ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἄλλην κομψότητα τοῦ βίου πολλῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης πόλεων, οἱ δὲ τῶν Ἀθηνῶν δοῦκες ἐλογίζοντο ἐκ τῶν πρώτων ἡγεμόνων τῶν χρόνων ἐκείνων, μετὰ τοὺς βασιλεῖς. Ὁ Μουντάνερ, ὅστις ἐγίνωσκε πάσας τὰς εὐρωπαϊκὰς ἀλλὰς, εἶχε δὲ δικαίριον ἐπὶ πολὺ ἐν ταῖς παρά τὴν Μεσόγειον χώραις, αἵτινες ἦσαν τότε αἱ ἀκμαϊόταται ἐν τῷ κόσμῳ. λέγει· «ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι ὁ δούξ τῶν Ἀθηνῶν ἦτο εἰς ἐκ τῶν εὐγενεστάτων ἀνδρῶν τῆς Ῥωμανίας καὶ ἐκ τῶν μεγίστων, πλὴν τῶν βασιλέων.» Διὰ μακρῶν ἔπειτα ἀφηγεῖται τὰ περὶ εὐδαιμονίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν περιχώρων αὐτῶν, τῆς ἐλευθεριότητος τῶν δουκῶν καὶ τοῦ μεγαλείου τῶν ἐορτῶν, ἃς ἐτέλουν. Ἡ πόλις ἦτο εὐρύχωρος, εἶχεν οἰκοδομήματα πολυτελῆ καὶ λαμπρὰ ἐκκλησίας, ὧν οἱ Βαυαροὶ μετὰ θαρβάρου ἀφροντισίας ἐξηράνισαν τὰ ἔχνη κτίζοντες τὴν νεωτέραν πόλιν. Ὁ Παρθενῶν ἦτο ἔτι ἀκέραιος καὶ λαμπρὸς, ὑπερεῖχε δὲ τοῦ δουκικοῦ παλατίου, ὅπερ εἶχε κτισθῆ καὶ αὐτὴ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως. Οἱ ἀγροὶ, οἵτινες τώρα εἶνε ξηροὶ καὶ πληρεῖς κονιορτοῦ, ἐκαλύπτοντο τότε ὑπὸ κωμῶν, δεξαμενῶν, ὑδραγωγείων, ἅτινα διέχεον παντοῦ τὰ τε ὕδατα τῶν βυάκων καὶ τὰ ὄμβρια καὶ καθίστων εὐφορον τὴν γῆν. Ὁ θάμβος καὶ ἡ μέταξά ἀφθότως ἐκαλλιεργοῦντο ἐν ταῖς χώραις ταύταις ταῖς ἐξόχως ἀρμολαίαις εἰς τὴν τριακτῆν καλλιέργειαν καὶ παρῆχον ἐργασίαν εἰς τὰ πολλὰ ἀνά τὸ δουκάτον ὑφαντήρια. Τὰ δὲ ἐν τούτοις παρὰ γόνον ὑφάσματα μετεκομίζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Πειραιεὶ πλοίων εἰς πάσας τὰς ἀγορὰς τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας.

Τί μένει σήμερον ἐξ ὧν τούτων; Ὁ Παρθενῶν ἠκρωτηριασμένος, ὁ ἐλαιῶν θν εἶδεν ὁ Οἰδῖπός, ὁ θυμὸς παρτος Ὑμητὸς πλήρης πάντοτε μελισσῶν καὶ τέλος ἡ ὄσας τῆς Κηφισίας, τῆς ὁποίας τὰ χλοερὰ δένδρα σκιάζουσιν εἰς τὰς ὑπερβείας τοῦ Πεντελικοῦ τὰς ἐξηραμένους σχεδὸν πηγὰς τοῦ Κηφισοῦ. Ἀλλ' ἀναμέσον τῶν ἐρειπίων καὶ τῆς πενίης ἀναστρέφεται καὶ

ζῆ φυλὴ πλήρης δραστηριότητος καὶ εὐφυίας, ἡρωικῆ καὶ ὀλιγοκρῆς, τῆς ὁποίας ἡ πρὸς τὸ μέγα μέλλον καὶ τὰς τύχας τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀδιάσειστος πίστις ὑπογλυκαίνει τὰς πικρὰς δυσχερείας τοῦ νῦν βίου, ὅστις τοιοῦτος ὧν, εἶνε τὸ ἐπακολούθημα τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, ὃν ἤρατο ὑπὲρ τῆς ἐαυτῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἡ φραγκικὴ κατὰκτησις δὲν διεστάραξε τὴν ὕλικὴν εὐημερίαν, ἣς τῶς ἀπῆλαυον αἱ Ἀθηναίαι. Αἱ συνθήκαι, ἃς ὡμολόγησε πρὸς τοὺς ἡττηθέντας ὁ Ὀθων δὲ Ἀκρόσης καὶ τὰς ὁποίας, ὡς εἶδομεν, ἀπαρκακλειῶς ἐτήρησαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, ἀφῆκαν εἰς τοὺς Ἕλληνας κατοίκους ἀνέπαφα πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ εἶχον καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοὺς Βυζαντινοὺς διεδέχθησαν ἐν πᾶσιν οἱ Φράγκοι καὶ οὐδὲν πλέον, ὁ λαὸς ἐτέλει τοὺς αὐτοὺς φόρους καὶ ἀπῆλαυε τῶν αὐτῶν προνομίων. Τοῦτο δὲ ἐπραξάν οἱ Φράγκοι καὶ ἕνεκα τῆς ἐμφύτου εἰς αὐτοὺς ἐλευθεριότητος καὶ διότι φύσει ἐπεβάλλετο εἰς αὐτοὺς ὁ κατὰ τὴν Ἀνατολήν πολιτισμὸς, πολὺ μᾶλλον προσηγμένος τότε τοῦ κατὰ τὴν Δύσιν. Πλὴν τούτου καὶ αὐτὸ τὸ συμφέρον τῶν ὑπηγόρευεν εἰς τοὺς Φράγκους κατακτητὰς νάκοιλοῦθῃσιν τὴν τοιαύτην πορείαν. Οἱ Ἕλληνες κτηματῆται εἶχον μεγίστας προσόδους, τὸ μὲν ἐκ τῶν ἐαυτῶν ἀγρῶν τὸ δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐργοστασίων. Οἱ τακτικοὶ φόροι, οὓς ἐτέλουν, ἐξήρκουν καὶ εἰς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς πολυτελοῦς αὐλῆς τῶν δουκῶν καὶ εἰς πλουτισμὸν τῶν συστρατιωτῶν τῶν. Ἀν οἱ Φράγκοι ἤθελον ἐκδιώξει διὰ τῆς βίας τοὺς ἰδιοκτῆτας ἐκ τῶν κτημάτων τῶν, ἢ πηγὴ τῶν προσόδων τοῦ δουκάτου ἤθελον ἐξάντηθῆ. Ὁρθότατα λοιπὸν σκεφθέντες ἀπεφάσισαν νάηρωσιν εἰς τοὺς ἐντοπίους τὰς εὐφροωτέρας καὶ παραγωγικωτέρας γαίας. Τὰ ἀπονεμηθέντα εἰς τοὺς μεγάλους τοῦ δουκὸς ὑποτελεῖς τιμάρια ἐλήφθησαν ἐκ τῶν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας ἀνηκόντων κτημάτων ἢ τοῦλάχιστον ἐξ ἰδιοκτικῶν κτήσεων, κειμένων εἰς τὰ μέρη τὰ μᾶλλον ἀπομεικρωσμένα ἀπὸ τῶν βιομηχανικῶν κέντρων· τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ τὰ μέχρι τοῦδε διασωθέντα ἐρείπια φραγκικῶν πύργων, ἅτινα πάντα κείνται ἐν τόποις λίαν ἀποκέντροις. Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀσφάλεια, ὧν ἀπῆλαυον οἱ Ἕλληνες, ἕκαμον αὐτοὺς νάλησμονῶσι μέχρι τινὸς ὅτι ἐγένετο δρομάλωτος ἡ πατρὶς τῶν καὶ ἤρριξαν νά ταυτίζωσι τὰ συμφέροντά τῶν πρὸς τὰ τοῦ κατακτητοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἦσαν στρατιωτῆται ἀνδρεῖοι ἅμα καὶ ἔμποροι ἐπιτήδειοι, ἔτυχον παρὰ τῶν δυναστῶν αὐτῶν τῆς ἀδείας τοῦ ὀπλοφορεῖν, κατασταθέντες οὕτως ὄχι μόνον πλουτισμοῦ ὄργανα, ἀλλὰ καὶ ἐπίκουροι ἐν πολέμῳ πολῦτιμοι τῶν Φράγκων δυναστῶν τῶν. Τόση δ' ἐγένετο ἡ ἀνάμιξις μετὰ τὸν κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων, ὥστε

εὐλόγως δύναται τις νά εἶπῃ ὅτι δὲν λέγει προῦδά τινά καὶ μάταια ὁ Μουντάνερ ἀποφαινόμενος ὅτι γαλλικὴ ἀληθῶς χώρα ἦτο τότε ἡ Ἑλλάς.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν ὁ διάδοχος Γουίδωνος τοῦ Β', Γαλιέρος ὁ Βριέννης. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἀνήκεν εἰς περιφανῆ οἰκογένειαν, εἰς ἣν εἶχεν ἐπικλώσει ἡ μοῖρα νά διανῆ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἐνδοξον ἅμα καὶ πολὺδάκρυ στάδιον. Ὁ πρόπαπος αὐτοῦ ἦτο βασιλεὺς τῆς Σικελίας καὶ ἀπέθανε καθειργμένος. Ὁ πάππος του ὑπῆρξε κόμης τῆς Ἰόπης, ἐνέπλησε διὰ τῆς φήμης τῶν κατορθωμάτων του τὴν Συρίαν, ἐνεποίησε δεισιδαίμονα φρίκην εἰς τοὺς Σαρακηνούς καὶ τέλος συλληφθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐκρεμάσθη ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς πρωτεύουσας του. Ὁ πατήρ του τέλος ἦτο εἰς ἐκ τῶν τριακοσίων ἐκείνων, οἵτινες ἐπωνομάσθησαν οἱ ἱππῶται τοῦ θαλάτου καὶ ἐπεσον ἡρωικῶς μετὰ τῶν συστρατιωτῶν του πάντων εἰς τὴν ἐν Γαλιάνῳ μάχην. Καὶ αὐτὸς τέλος ὁ δούξ Γαλιέρος δὲν ἠδυνήθη νά διαφύγῃ τὴν μοῖραν. Φιλόδοξος καὶ αὐτὸς ὧν καὶ ἡρωικός, ὡμοίασε καὶ κατὰ τὸν τραγικὸν θάνατον πρὸς τοὺς προγόνους του καὶ συμπῆρσεν ἐν τῇ καταστροφῇ του καὶ τὴν τύχην τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ δουκάτου, ἐκτεινόμενου ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς μέχρι τοῦ Ἀρμυροῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Βόλου, ἐξέθετεν αὐτὸ ἀπὸ πλείεστων μερῶν εἰς τὰς προσβολὰς τῶν πολεμίων. Ὄθεν ἔσπευσεν ὁ δεσπότης τῆς Ἠπειροῦ νά ὑπερβῆ τὰ ὄρια τῶν κτήσεων τοῦ νέου δουκὸς, ἐλπίζων ὅτι ἤθελε ταχέως ἐπιβεβημένος ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ του πρὶν ἢ προφθάσῃ ὁ δούξ νά στερεώσῃ τὴν ἐξουσίαν του ἐν τῷ νέῳ του κράτει.

Ὁ Γαλιέρος πάλιν, μ' ἄλλων νάντιταχθῆ κατὰ τοῦ δεσπότη, δὲν ἐσκέπτετο μόνον πῶς νά διατηρήσῃ τὸ ὑπάρχον κράτος του, ἀλλ' ἤθελε εἰ δυνατόν καὶ νά ἐπεκτείνῃ αὐτὸ πραγματικῶν τὰ φιλόδοξα τοῦ προκατόχου του σχέδια. Τούτου δὲ τὸ μοιρῆιον παράδειγμα ἀκολουθῶν, ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἐξησφάλιζε τὸν θρίαμβόν του ἂν προσεκάλει εἰς βοήθειάν του τοὺς φοβεροὺς Καταλάνους, καθ' ἃ ἐσχεδίαζεν ὁ Γουίδων ὁ Β', οἵτινες ἦσαν τότε κατεσκευασμένοι εἰς τὴν τῆς Μακεδονίας Κασσάνδραν, τὴν παλαιὰν Ποτιδαίαν.

Ἄς εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις καὶ περὶ τῆς εταιρίας τῶν Καταλάνων, ἵνα νοηθῆ εὐκόλως καὶ ὁ κίνδυνος, ὃν ἔμελλε νά ἐπενέγκῃ ἡ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἀνάμιξις τῶν καὶ ἡ δεινὴ καταστροφῇ, ἣτις ἔμελλε νά ἦνε τῆς ἀναμίξεως ταύτης τὸ ἀναπόφευκτον ἐπακολούθημα.

Ἡ μεγάλη τῶν Καταλάνων Ἐταιρεία εἶχε κατέλθει τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡγουμένου τοῦ Ρογήρου τοῦ Ἀνθηροῦ (Roger de Flor),

ἵνα δώσῃ βοήθειαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον. Ἐκλιπόντος μετ' ὀλίγον τοῦ Ρογήρου ἡ Ἐταιρεία ταχέως ἐλησμόνησε τὸν σκοπὸν τῆς καταβάσεώς της καὶ ἔστρεψε τὰ ὄπλα κατ' αὐτοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐπὶ ἑπτὰ δὲ συνεχῆ ἔτη ἐλεηλάτει πᾶσαν τὴν χώραν τὴν ἐκτεινομένην ἀπὸ τῆς Καλλιπόλεως μέχρι τοῦ Βυζαντίου. Μετὰ ἑπτὰ ἔτη μὴ εὐρίσκουσα πλέον λείαν ἐπαρκῆ, διότι εἶχεν ἐντελῶς ἐξαντλήσει τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἀπεφάσισε νά ζητήσῃ ἄλλου τύχην καὶ λάφυρα. Καὶ δὴ καταλιπόντες οἱ Καταλάνοι τῆς Καλλιπόλεως τὸ φρούριον, ὅπερ ἦτο τὸ ὄρμητήριόν των, ὠθεύσαν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν διὰ τῆς πεφνημισμένης τῶν Τεμπῶν κοιλάδος. Ἐπεφρόντο δὲ ὡςτις καταγιγίς φοβερὰ καὶ ἡνοιγόν δρόμον διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Ὅχι δὲ μόνον τὸ πᾶν κατεστρέφετο κατὰ τὴν φοβεράν των διάβασιν, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ των καθ' ἑκάστην ἐδοκίμαζον τὰ ληστρικά των ὄπλα καὶ ἀτελεύτητοι ἦσαν οἱ σπαραγμαὶ των οἱ ἐμφύλιοι. Τοιοῦτοτρόπως ἐν ᾧ ἐπορεύοντο ἀπὸ Καλλιπόλεως εἰς Κασσάνδραν ἔπεσε χειρὶ ὁμοφύλου ὁ Ἐντέντζας, εἰς ἐκ τῶν ἀρίστων αὐτῶν ἀρχηγῶν, ὅχι δὲ πολλὰς ἡμέρας ὕστερον μόνη ἡ φυγὴ ἔσωσεν ἀπὸ τῆς μανίας τῶν συνεταίρων Φερνάνδον τὸν Χιμένην. Ὁ ἰνφάντης τῆς Μαύρκας καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ σύντροφος, ὁ Ῥαϋμόνδος Μουντάνερ, ἐγκατέλιπον τότε τοὺς Καταλάνους, ἀπολέσαντες πᾶσαν ἐλπίδα τοῦ νά ἐπαναφέρωσι τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν εἰς τὰ ἄτακτα καὶ ἀσύντακτα ἐκεῖνα στίφη. Ῥοκαφόρτης, ὁ πρεσβύτατος τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἐταιρείας, ὁ καὶ ὑποκινητῆς ἐν τῷ κρυπτῷ, ὡς λέγεται, τῶν ἀταξιών, ὧν ἐμνήσθημεν, ἀνέλαβε τότε τὴν γενικὴν διοίκησιν τῶν Καταλάνων. Ἡ δημοτικότης, ἣς οὗτος ἀπῆλαυε, διήγειρε τὴν ζηλοτυπίαν ἐκείνων, οἵτινες χθὲς ἔτι ἦσαν ὁμότιμοί του. Δολερῶς συνελήφθη ὑπὸ τῶν ἀξιοματικῶν του καὶ παρεδόθη εἰς τὸν ἀρχηγέτην τοῦ Ἀνδιγαυικοῦ οἴκου (d'Anjou), ὅστις καθείρξεν αὐτὸν ἐν Νεκπόλει, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν ἐθανάτωσε. Οἱ στρατιῶται ἐξεδίκησαν τὸν πολυφίλητον ἀρχηγὸν θανατώσαντες δεκατέσσαρας ἱππῶτας, οὓς ὑπώπτευσεν ὡς παρασκευάσαντας τοῦ Ῥοκαφόρτου τὴν πτώσιν. Ἐκτοτε δύο ἐκλεκτοὶ ἀρχηγοὶ ἐξήσκουν ἐναλλάξ τὴν ἀρχὴν, προσδρέζοντες συμβουλίου ἐκ δώδεκα καπετάνων.

Φαίνεται ἐκ πρώτης ὕψους ὅτι δὲν θὰ ἦτο δύσκολον οἱ πολεμικοὶ τῆς βορείου Ἑλλάδος κάτοικοι νά καταβάλωσι τὸ στίφος ἐκεῖνο τῶν ἐπιδρομέων, ὅπερ κατεσπαράσσεται ὑπὸ τοσαύτης ἀναρχίας. Ἀλλ' ὡς ἐκ θαύματος ἡ τόσον καθ' ἑαυτὴν διηρημένη αὕτη Ἐταιρεία, ἡνοῦτο καὶ μετεβάλλετο εἰς σῶμα συμπαγῆ καὶ ἀνίκητον εὐθύς ἅμα ἐπρόκειτο πρὸς ἄλλοφύλους νά πολεμήσῃ. Τὸ ἰσχυρὸν ἐκεῖνο στρατιωτικὸν πνεῦμα ὅπερ εἶνε ἐρριζοβολημένον εἰς τὰ βάθη

της καρδιάς των Ισπανών κατέβαλε κατά την κρίσιμον της μάχης ὄραν πᾶν ἄλλο αἶσθημα. Ὄταν ὁ κίνδυνος ἦτο προφανής, εἰσῶν τὰ πάθη, ἡ σιδηρᾶ πειθαρχία ἀνεφαίνετο πάλιν ἀκμαία καὶ πάντες ἀγγογύστως ὑπήκουον εἰς τὸν ἀρχηγόν, καθ' οὗ συνώμνου ἴσως ἐν τῷ κρυπτῷ ἤ ἐμελλον νὰ τὸν δολοφονήσωσι τὴν ἐπαύριον.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἄνδρες, οἵτινες κατὰ τὸ ἔτος 1310 ἠνώθησαν μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν. Συνεποσοῦντο εἰς 35,000 ἰππεῖς καὶ 3,000 πεζοί. Ὁ Γαλιέρος πολὺ ταχέως ἐγένετο προσφιλὴς εἰς τοὺς Καταλάνους καὶ διότι μετὰ πολλῆς εὐχερείας ὠμίλει τὴν Ἰσπανικὴν γλῶσσαν καὶ διὰ τὴν μεγάλην ἀνδρίαν καὶ τὸ θάρρος, ᾧ ἐπεδείκνυεν εἰς πᾶσαν συμπλοκὴν. Τριάκοντα θεσσαλικὰ φρούρια ἀντήμειψεν τὰς νίκας τῶν συμμάχων, νέαι δὲ κτήσεις ἐπεξέτειναν, ἐτακτοποιήσαν καὶ ἐνεδυνάμωσαν τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν τὰ σύνορα. Ἄλλ' οἱ Καταλάνοι ἦσαν διὰ τὸν Γαλιέρον πολὺ φοβερώτεροι ἐχθροὶ παρὰ οἱ προφανεῖς πολέμιοι. Ἐστρατοπεδευμένοι ὄντες ἐν ταῖς πλουσiais καὶ εὐφόροις ἐπαρχίαις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἠθέλησαν κατ' οὐδὲν νὰ μεταβάλλωσι τὸν συνήθη των βίον. Ὅχι μόνον κατέστρεφον τὸ δουρικὸν ταμίον διὰ τῶν μεγάλων μισθῶν, οὗς ἐλάμβανον, ἀλλὰ ἠφάνιζον καὶ τοὺς ἀγροὺς, ἐλήστευον τὰς πόλεις καὶ πικροτρόπως κατέθλιβον τοὺς κατοίκους. Ἦτο ἀνάγκη κατεπεΐγουσα ν' ἀπέλθωσι οἱ βάρβαροι ἐκείθεν, οἵτινες δὲν ἐφρόντιζον παρὰ πῶς νὰ εὕρωσι λεῖαν καὶ οὐδεμίαν ἐδείκνυον ὄρεξιν νὰ καταλίπωσι τὰ εὐφώρα πεδία τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Φωκίδος.

Μάτην ἐπειρᾶτο ὁ Γαλιέρος νὰ πείσῃ τοὺς συμμάχους του ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχε πλέον ἀνάγκη τῆς παρουσίας των, διότι ὁ πόλεμος εἶχε τελειώσει. Οἱ Καταλάνοι δὲν εἶχον σκοπὸν νὰ φύγωσιν. Ὁ δούξ ἠναγκάσθη διαρρήδην νὰ δηλώσῃ πρὸς αὐτούς ὅτι ἦτο ἐπάναγκας νὰ καταλίπωσι τὴν Ἑλλάδα. Ἐκείνοι ἐζήτουν τότε τοὺς καθυστεροῦντας μισθοὺς των, ἀνθ' ὧν τοῖς ἐπεδείκνυεν ὁ δούξ τὰς ὑπ' αὐτῶν ἐπενεχθείσας καταστροφὰς εἰς τὴν χώραν των, λέγων ὅτι ἀρκούντως εἶχον πληρωθῆ. Τὰ πράγματα εἶχον καταντήσει εἰς τὸ σημεῖον, ἐνθα ἀδύνατος πλέον καθίστατο ἡ συνδιαλλαγή, ἔπρεπε δ' ἡ τύχη τῶν ὄπλων νὰ πορπίσῃ. Ἐνόμιζε δὲ ὁ δούξ ὅτι διὰ τοῦ πολυαριθμοῦ καὶ συνεταγμένου στρατοῦ του εὐχερέστατα θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκβάλῃ τῆς χώρας του τοὺς ξένους συμμάχους, ὡς ληστρικὴν τινα συμμορίαν.

Φράγκοι καὶ Καταλάνοι συνητήθησαν τὸν μάρτιον τοῦ 1311 παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Κηρισοῦ, εἰς τὴν πεδιάδα Σκριποῦ, ἐνθα τὸ πάλαι ἔκειντο ὁ Ὁρχομενός καὶ ἡ Χαϊρώνεια. Ἄν ὁ Γαλιέρος εἶχε πείραν τῆς παλαιᾶς ἱστορίας ἠθέλη ἴσως ἀποτραπῆ καὶ δὲν ἤθελε συνάψει μά-

χην κρισιμωτάτην ἐν τόπῳ, ὅστις φαίνεται ἀνέκαθεν εὐνοήσας τοὺς βαρβάρους. Ἐκεῖ ἠτήθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου οἱ Ἕλληνας καὶ οἱ στρατοὶ τοῦ Μιθριδάτου ὑπὸ τοῦ Σύλλα. Ἄλλ' ὁ δούξ ἦτο πλήρης θάρρους καὶ τόλμης. Ἦγειτο στρατοῦ τρισχιλίων ἰππέων, δεκαεπιχιλίων πεζῶν καὶ ἐξακισχιλίων ψιλῶν Ἑλλήνων. Αὐτὸς ὁ ἴδιος διῆκει διακοσίους ἐκ περιφανοῦς γένους βαρώνους καὶ ἐπτακοσίους εὐγενεῖς πολεμιστάς, οὗς τὴν προτεραιάν εἶχεν ἀναδείξει ἰππότας. Καὶ οἱ Καταλάνοι δὲ πάλιν περιέμενον ἀτρόμητοι καὶ πλήρη πεποίθησιν ἔχοντες εἰς τὸ ἀδιάσειστον πεζικὸν των, συνάμα δὲ εἶχον φροντίσει νὰ παρασκευάσωσιν εἰς ἑαυτούς, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ ἄλλα πλεονεκτήματα.

Αἱ πεδιάδες τῆς Λεθαδεῖας, ἐνθα ἔμελλε νὰ συναφθῆ ἡ μάχη, ὕλομκουσι κατὰ τὸ ἔαρ καὶ καλύπτονται ὑπὸ ἀφθόγου βλαστήσεως τὰ ἔλη τῆς Κωπαίδος ὑποκρύπτονται ὑπὸ παχὺ στρώμα πρασινάδας, ἡτις, κατὰ τὴν ὄραν τῶν βροχῶν, παρέχει εἰς αὐτὰ ἀπατηλὴν ὄψιν ἐκτεταμένου καὶ εὐφόρου λειμῶνος. Ὑπὸ τὴν πρασινάδα ἐλάνθανεν ἄπειρον πλῆθος λάκκων βροδορώδους καὶ στασίμου ὕδατος, ἀδύνατον δ' ἦτο ἀβλαβῶς νὰ προχωρήσῃ τις ἐντὸς τῶν ὀρίων τῶν ἀσταθῶν τοῦ ἀπατηλοῦ λειμῶνος, ἀν δὲν εἶχεν ὀδηγὸν πεπειραμένον. Ἐν τῷ δ' ὁ δούξ τῶν Ἀθηνῶν κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ συντάξῃ τὴν στρατιάν του, οἱ Καταλάνοι τρεῖς ὄλας νύκτας κατέτριψαν διοχετεύοντας εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ὁρχομενοῦ τὰ ὕδατα τοῦ Κηρισοῦ καὶ τῶν ἄλλων βυάκων, οἵτινες ἐκβάλλουσιν εἰς τὴν Κωπαίδα. Τοιοῦτω τρόπῳ κατέστησαν μὲν τὸν τόπον ἀδιάβατον ἐντελῶς εἰς τοὺς ἰππους, αὐτὸ δὲ συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ ἀντίπεραν. Μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ δουκὸς ὑπῆρχον τὰ ἔλη.

Μάτην κατήγγειλαν οἱ Ἕλληνας πρὸς τὸν δούκα τὸν δόλον τῶν Ἰσπανῶν καὶ προσεπάθησαν νὰ τῷ ὑποδείξωσιν ὅτι ἀπατηλὸν ἦτο τὸ πλεονεκτήμα, ὅπερ ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἔχη τὸ ἰππικὸν του, ὅτι ἔλη καὶ ὄχι πεδιάς ἦτο ὅ,τι ἐπρασίνιζεν ἐνώπιόν του. Ἐν τῷ ἰπποτικῷ του θάρρει ἠπίσται εἰς τοιοῦτον στρατήγημα, εἰς δὲν θὰ κατεδέχετο αὐτὸς νὰ καταφύγῃ, καὶ ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς μάχης, πρῶτος αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων ὀρήσας.

Τὴν ἐπελοῦσαν καταστροφὴν τὴν διηγείται ὡς ἐξῆς ἱστορικὸς σύγχρονος, Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς:

«Ἰδὼν, λέγει,—μεταφράζομεν δὲ τὸν Γρηγορὰν χάριν τῶν πολλῶν—τὴν πεδιάδα ταύτην κεκαλυμμένην ὑπὸ τῆς πολλῆς χλόης τῆς πόας καὶ μὴ ἐννοήσας τίποτε ἐκ τῶν γενομένων, (ὁ δούξ) βοήσας καὶ παροτρύνσας συγχρόνως τοὺς περὶ αὐτὸν ἰππεῖς ὄμαχ' ἐναντίον τῶν πολεμίων, οἵτινες ἔμενον ἀκίνητοι εἰς τὰς θέσεις των ἐκτὸς τῶν ὀρίων τῆς πεδιάδος καὶ προσεδόκων τὴν ἴ-

δικὴν του ἔφοδον. Ἄλλὰ πρὶν ἢ φθάσῃ ἐν τῷ μέσῳ τῆς πεδιάδος, ὡς νὰ εἶχον δεσμευθῆ οἱ ἰπποὶ κατὰ τοὺς πόδας ὑπὸ δυνατοῦ τινὸς δεσμοῦ καὶ ὑποχωρούσης τῆς ὑγρανθείσης γῆς εἰς τὸ βαρύτερον αὐτῶν πάτημα, ἄλλοι μὲν μαζὶ μὲ τοὺς ἰππεῖς ἤρχισαν νὰ κυλιώνται εἰς τὴν λάσπην, ἄλλοι δὲ βίψαντες κάτω τοὺς ἰππεῖς ἔτρεχον ἀτάκτως εἰς τὴν πεδιάδα καὶ ἄλλοι τέλοιοι, ἀφ' οὗ κατέχωσαν εἰς τὴν λάσπην καὶ τοὺς τέσσαράς των πόδας, ἴσταντο εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, ὑποβαστάζοντες τοὺς ἐπιβάτας των ὡς ἀνδριάντας. Οἱ Καταλάνοι λοιπὸν ἀναλαβόντες θάρρος ἕνεκα τούτου, τοὺς περιεκύκλωσαν μὲ τὰ βέλη των καὶ τοὺς κατέσραξαν πάντας. . . . Ὅτω λοιπὸν ὡς ἂν εἰς τὸ παιγνίδιον τῶν κύβων μεταβληθείσης τῆς τύχης, ἔγειναν οἱ Καταλάνοι κύριοι τῆς ἀρχῆς καὶ ἐλύτρωσαν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν μακρῶν περιπλανήσεων.»

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ δραματικὴ ἀληθῶς αὐτῆς μάχης, ἧς ἡ ἔκβασις συμπαρέσυρε τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἐσχάτην κακοδαιμονίαν, εἰς τὴν μοιραίως ἦτο ὁ Γαλιέρος, ὅπως καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ, προωρισμένοι. Ἢ ἐν τῇ Ἀττικῇ δυναστεία τῶν Φράγκων ἐπὶ ὄλον αἰῶνα διαρκέσασα ἐξηφανίσθη ἐντὸς ὀλίγων ὠρῶν εἰς τὰς κατασθῆρας τοῦ Ὁρχομενοῦ. Ὁ υἱὸς τοῦ Γαλιέρου ἔκχευε μάταιον ἐν ἔτει 1330 ἀπόπειραν πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ δουκικοῦ θρόνου, ὁ δὲ τίτλος τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν παρέμεινεν ἐπὶ πεντήκοντα ἀκόμη ἔτη ἐν τοῖς γρονικαῖς τῆς γαλλικῆς εὐγενείας, μέχρι δὴ τοῦ 1381, ὅτε τέλει ἐξηφανίσθη, θανόντος ἀτέκνου τοῦ τελευταίου τῶν Βριεννιδῶν γόνου, Σωϊέρου τοῦ Ἑγγιένης (Sohier d'Engièna). Ὑψίσταται ὅμως ἔτι μεταξὺ τῶν τίτλων τῶν βασιλέων τῆς Ἰσπανίας, ὡς κληρονομίαν καὶ διαδόχων τῶν βασιλέων τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἀραγωνίας, ἐν ἑνὶ ματι τῶν ὁποίων ἔλαβον μετὰ τὴν παρά τὸν Κηρισὸν νίκην τὴν κατοχὴν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας οἱ Καταλάνοι.

Αἱ Ἀθηναὶ δὲν ἀνέλαβον πλέον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ πρόντος αἰῶνος. Οἱ Καταλάνοι, κατὰ τὴν συνθήκην των, τὰς διήρπασαν. Οἱ τούτων διάδοχοι, οἱ Ἴταλοι Ἀγκιαϊούλοιοι, δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπουλώσωσι τὰς βαθεῖας τῆς περιδόξου πόλεως πληγῆς. Οἱ μετὰ τοὺς Γενομαίους ἐπελθόντες Τούρκοι ἔθηκαν τέρυμα καὶ εἰς τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς παλαιᾶς εὐδαίμονίας.

Πλὴν ἄλλ' ὅμως καὶ αἱ Ἀθηναὶ καὶ τὸ γένος τὸ ἑλληνικὸν ἐπέζησαν εἰς πάντας τοὺς κατακρητάς, εἰς πάσας τὰς καταστροφὰς. Εἶνε ἀληθῶς θαῦμα ἡ ἀνάστασις τοῦ λαοῦ τούτου, ὅστις ἔμεινεν αἰετοῦ ὁ αὐτὸς μετὰ τσοσάτας περιπετειᾶς. Τὸ θαῦμα τοῦτο ὀφείλεται κατὰ μὲγα μέρος εἰς τὴν Φραγκοκρατίαν. Τῷ ὄντι,

ὅτε πρῶτον ἐπεφάνησαν οἱ Φράγκοι, ἡ Ἑλλάς πᾶσα ἦτο βυθισμένη ἐντὸς τῆς ἐνότητος τοῦ μεγάλου Βυζαντινοῦ κράτους. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῶν δύο ἀνεξαρτήτων ἡγεμονειῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν συστρωτικῶν τοῦ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης, ἀνευρέθη πάλιν ὀρθία ὡς ἐκ μαγείας εἰς τὰ παλαιὰ της σύνορα καὶ σχεδὸν μὲ τὴν παλαιάν της δόξαν. Ἐκτοτε ἀνέκτισε πάλιν καὶ διὰ παντὸς πλέον τὴν ἐπὶ στιγμήν ἐξαφανισθεῖσαν συναίσθησιν τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῆς ὑπάρξεως καὶ οὕτως εἰπεῖν τῆς ἀτομικότητός της. Μὲ ὄλας τὰς καταστροφὰς καὶ τεσσάρων αἰῶνων δουλείαν, διετήρησεν ἄσβεστον τὴν ἀνικηθηθεῖσαν ἐκείνην συναίσθησιν καὶ ἐζῆσε διὰ τοῦ πατριωτισμοῦ. Δὲν ἔπαυσε δίδουσα ἔκτοτε περιφανῆ ἐθνικῆς αὐτοπαρξίας δείγματα, ἐδῶ μὲν, κρύφα καὶ λεληθότως, ἐν τοῖς κόλποις τῶν ἀπειροπληθῶν αὐτῆς κοινοτήτων, ὡς οὐδεμία κατὰκτησις ἠδυνήθη ποτὲ νὰ καταστρέψῃ, ἐκεῖ δὲ, φανερὰ καὶ ἡρωϊκῶς, εἰς τῶν Κλερτῶν τὰ στρατόπεδα, οἵτινες ἦσαν διατεταγμένοι ἀπὸ τῶν ἀκρων τῆς Μάνης μέχρι τῶν βράχων τοῦ Σουλίου καὶ τοῦτο μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐπανεῖδε πάλιν τοὺς Γάλλους, ὄχι ὡς δυνάστας πλέον, ἀλλ' ὡς ἐλευθερωτάς.

#### ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΕΙΟΥ ΔΙΩΓΜΟΙ ΕΝ ΡΩΣΙΑ.

Πλείστα ὅσα ἔχουσι γραφῆ περὶ γενειάδος καὶ δύναται νὰ γείνη συλλογὴ τόμων ὄλων ἐξιστοροῦντων τοὺς κατὰ καιροὺς συρμούς καὶ τὰς διαφόρους περιπετείας αὐτῆς. Τῶν δὲ σπουδαιότερων καταδιώξεων εἶναι ὅσας ἐν Ῥωσίᾳ ἐπὶ Πέτρου τοῦ μεγάλου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὑπέστησαν οἱ φέροντες γένειον.

Πέτρος ὁ μέγας, ἐπιστρέψας κατὰ τὸ 1698 εἰς τὰ κράτη του, μετὰ διαμονὴν δύο σχεδὸν ἔτων ἐν Ὀλλανδίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ, ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀναμορφώσεως δι' ὧν ἐνόμιζεν ὅτι ἤθελε δυνηθῆ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν χώραν του πολιτισμὸν ὅμοιον πρὸς ὃν εἶχε γνωρίσει ἐν τοῖς ταξιδίοις του ἐνόμισε δὲ πρέπον νὰ μεταχειρισθῆ τὴν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν του μέχρι τσοσούτου, ὡστε καὶ ν' ἀναγκάσῃ τοὺς Ῥώσους νὰ δεχθῶσι τὰς ξενικὰς συνηθείας. Τῆς δὲ συνηθείας τοῦ φέρειν μακρὰν γενειάδα ἐκλειψάσης παντοῦ σχεδὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ 12' αἰῶνος, ὁ μονάρχης τῶν Ῥώσων προέγραψε τὴν γενειάδα καὶ τοὺς μύστακας καὶ ἐν τῷ ἴδιῳ κράτει. Ἐκαμῆς τοῦτο ἀπλῶς μόνον ἵνα συνειθίσῃ τοὺς ὑπηκόους του εἰς τυφλὴν ὑποταχὴν καὶ νὰ καταστήσῃ οὕτως εὐκολωτέρας ἄλλας σπουδαιότερας ἀναμορφώσεως τὰς ὁποίας εἶχε κατὰ νοῦν. Γνωρίζων ὅμως τὴν τοῦ ἔθνους στοργὴν πρὸς τὰς παλαιὰς αὐτοῦ συνηθείας περιέμενον ἀντίστασιν καὶ πράγματι ἔσχε

τοιαύτην, δι' ἧς καὶ ἀναγκάσθη νὰ προστρέξῃ εἰς ἔκτακτα μέσα. Διὰ νὰ νικήσῃ εὐκολώτερον τὰ ἐμπόδια τὰ ἀντικείμενα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν του, ἢ διὰ νὰ ἀποφέρῃ χρηματικὴν ὠφέλειαν ἐκ τῆς ἐπιμονῆς, μεθ' ἧς ἤθελον νὰ διατηρήσῃ τὴν γενειάδα, ὁ αὐτοκράτωρ ἐξήρασε τοῦ προσηθέντος μέτρου τοὺς πληρόντας ἰδίον ἐπὶ τούτῳ φόρον, ἀνάλογον πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἐκείνου τᾶξιν. Οὕτως οἱ ἐμποροὶ ὤφειλον νὰ πληρῶνουν 100 ρούβλια, ὁμοίως δὲ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς τάξεις τῆς αὐλῆς καὶ τῆς ὑπαλληλίας· οἱ ἄστροι, οἱ ἄνθρωποι τῶν βογιάρων, οἱ ἀμειψιότατοι, οἱ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἐκκλησιῶν προσκεκολλημένοι, ἐκτὸς τῶν ἱερέων καὶ διακόνων, ἐφορολογήθησαν 60 ρούβλια, πάντες δὲ οἱ λοιποὶ κάτοικοι τῆς Μόσχας οἷα δὴ ποτε τᾶξως 30 ρούβλια. Οἱ γενειοφόροι χωρικοὶ ὤφειλον νὰ πληρῶνουν μόνον ὁσάκις διήρχοντο διὰ τοῦ περιβάλλου τῆς πόλεως, εἰσερχόμενοι ἢ ἐξερχόμενοι, δύο δέγγους, χάλκινον νόμισμα ἀξίζον τὸ ἡμισυ τοῦ κοπεκίου ἢ τὸ εἰκοστὸν τοῦ ρουβλίου.

Ὁ ὑποκείμενος εἰς τὴν τῆς γενειάδος φόρον ἐλάμβανεν εἰδὸς τι νομίσματος ἢ σήματος, τὸ ὁποῖον ὤφειλε νὰ φέρῃ πάντοτε ἐπάνω του, ἵνα βεβαιώσῃ τὸ δικαίωμα του εἰς τοὺς ἐπιτετραμμένους τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Πάντες οἱ κατώτεροι ἀξιοματικοὶ τοῦ στρατοῦ εἶχον λάβει ξυρᾶρις ὅπως κόπῳσι τὸ γένειον τῶν ἀπειθῶν καὶ ἰσχυρογωνιῶν, καὶ πρὸ πάντων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν αἵρεσιν τῶν ῥωσικολνικών.

Αἱ διατάξεις αὗται δυστηρέστησαν τὰ μέγιστα τὸν ῥωσικὸν λαὸν καὶ ἡ δυσαρέσκειά του αὕτη ἠδύνη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πολλοὶ ἐπεχρυσίσθη ἀνάγκη μεγίστης ἐπαγρυπνήσεως διὰ νὰ προληφθῶσι στάσεις.

Οὐχ ἦν τὸν νόμος κατὰ τὸ 1714 ἐπεξετάθη καὶ μέχρι Πετροπόλεως, ἦτις ἔως τότε ἐξήρατο τῆς κατὰ τοῦ γενείου προγραφῆς· κατὰ δὲ τὸ 1722 ἐξεδόθη οὐκάκιον ἀναγκάζον ὅλους τοὺς διατηροῦντας τὴν γενειάδα νὰ παραδεχθῶσιν ἴδιον φόρεμα καὶ νὰ πληρῶνουν 50 ρούβλια κατ' ἔτος. Ὅσοι μὴ δυνάμενοι νὰ πληρῶνουν ἐπέμενον νὰ μὴ ξυρισθῶσι κατεδικάζοντο εἰς βαρῆα δεσμὰ. Τὸ μέτρον τοῦτο ἐπεβλήθη καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἀλλὰ κατὰ τὸ 1723 οἱ χωρικοὶ οἱ φέροντες τὰ ἐδώδιμα εἰς τὰς πόλεις ἀπὸ τῆς ἀποσταλέως τοῦ φόρου τούτου.

Ἀνάγονται συνήθως εἰς τὸ ἔτος 1705 τὸ πρῶτον οὐκάκιον Πέτρου τοῦ μεγάλου τὸ ἀναφέρον περὶ γενειάδος· ἀλλ' ὁμοίως ὁ de Chaudoir ἀναφέρει ἐν τῶν ἐν λόγῳ νομισμάτων ὑπὸ χρονολογίαν ἀναλογουσαν πρὸς τὸ ἔτος 1699. Ἐπὶ τούτου δὲ παρίσταται ἐξ ἑνὸς μὲν μέρους σόμα μὲ μύστακα καὶ γενειάδα κάτωθι τῶν δύο ῥωσικῶν λέξεων denghvi vsiati (χρημα ληρθῆν) ἐντὸς

κύκλου ἐκ σφαιριδίων, ἐπὶ δὲ τοῦ ὀπισθεν μέρους, ἐντὸς ὁμοίου κύκλου, ἐν τῷ πεδίῳ, εἰς δύο γραμμὰς μὲ ῥωσικοὺς χαρακτῆρας ἢ χρονολογίαν αὕτη: ἔτος 7207, ἧτις ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ 1699 ἔτος τοῦ καθ' ἡμᾶς ἡμερολογίου.<sup>1</sup>

Τὸ νόμισμα τοῦτο κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ de Chaudoir δημοσιευθὲν σχεδιάσμα εἶναι τέχνης πολὺ ἡμελημένης, δυνατόν δὲ νὰ ἀνεγνωσθῇ καὶ ἠρμηνεύθῃ κακῶς, νὰ ἀναφῆται δὲ πράγματι εἰς ἔτος μετὰγενέστερον τοῦ 1699. Ἀλλ' ὁμοίως ἐπειδὴ τὴν χρονολογίαν ταύτην ἀνέγνωσεν ὁ de Chaudoir καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ Πέτρου τοῦ μεγάλου οὐδὲν εὐρίσκεται ἀντιτείνον εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀλλόκοτος αὕτη ἀναμόρφωσις ἤρχισεν εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς τὸ κράτος ἐπιστροφήν τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὁφείλομεν νὰ τὴν παραδεχθῶμεν.

Τὸ κοινότερον τῶν νομισμάτων τούτων, ὅπερ εἶναι σπάνιον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσίᾳ, φέρει τὴν χρονολογίαν 1705. Εἶναι δὲ γεγραμμέναι ἐκ τοῦ ἐνδὸς μέρους, ὡς ἐπὶ τοῦ προηγουμένου νομίσματος, αἱ δύο ῥωσικαὶ λέξεις αἱ σημαίνουσαι ὅτι ἐπληρώθη ὁ φόρος ἀνωθεν εἰκόνας παριστώσης ῥίνα, στόμα, μύστακα καὶ γένειον, τὰ πάντα δ' ἐντὸς στεφάνης ἐκ φύλλων. Εἰς τὸ ὀπισθεν δὲ παρίσταται ὁ ἐστεμμένος δικέφαλος ῥωσικὸς ἀετός, μὲ τὴν χρονολογίαν εἰς ῥωσικοὺς χαρακτῆρας, ὁμοίως ἐντὸς στεφάνης ἐκ φύλλων.

Τὰ νομίσματα ταῦτα ἦσαν μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χάλκινά, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ ἀργυρὰ μὲ τὸν αὐτὸν τύπον, σπανιώτερα ἀκόμη, πρωρισημένα ἀναμφιβόλως διὰ τὰ ἐπίσημα πρόσωπα ἢ χάριν τῶν περιέργων. Βεβαιούται μάλιστα ὅτι ἐκόπησαν καὶ χρυσᾶ.

Πολλὰ τῶν νομισμάτων τούτων τῶν φερόντων τὴν χρονολογίαν 1705 φέρουσι μικρὸν ἐπίσημον (сонтремарка) στραγγύλον μὲ τὸν αὐτὸν ὁμοῖον τῷ τοῦ τύπου. Εἶναι ἀναντιρρήτων ὅτι τὸ ἐπίσημον τοῦτο ἐτέθη κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν πληρωμὴν τοῦ φόρου.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1724, ὁ Πέτρος ἐπικυρῶν τὰς προσηθείσας διατάξεις, ἠθέλησε νὰ δίδεται νέον τι μεταλλικὸν σημεῖον κατ' ἔτος ὡς ἀπόδειξις εἰς τοὺς πληρῶσιντας τὸν φόρον. Διέταξεν ἐπομένως τὴν κατασκευὴν τετραγώνου πλακῶς ἵνα τὴν φέρῃ τις ἐμφανῶς καὶ εὐκολύνηται τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου. Διέταξεν ἐπίσης κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν νὰ πληρῶνουν οἱ ῥωσικολνικοὶ διπλάσιον φόρον. Ἴσως δὲ δι' ἐκείνου ἐγένετο ἡ ἐπίνοια τῶν χρυσῶν ἐκείνων πλακῶν, ὧν εἶναι γνωσταὶ πολλὰ καὶ διάφοροι μὲ τὴν χρονολογίαν 1724 καὶ 1725.

1. Τὸ 7207, ἦτοι τὸ 1699, ὤφραξεν τὸ πρῶτον ἔτος καθ' ὃ εἰρήθη κατὰ τοὺς Ῥώσις τῇ εἰσηγήσει τοῦ μεγάλου Πέτρου ἢ ἀπὸ Χριστοῦ χρονολογία· μέχρις ἐκείνου τοῦ ἔτους ἐποιοῦντο χρόνιοι τῆς καὶ παρὰ βυζαντινοὺς συνήθους χρονολογίας ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ταύτης ὑπολογισμένης 5508 ἐτη πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως.

Ἡ πλάξ αὕτη κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ de Chaudoir εἶναι ῥωσοειδῆς ἔχουσα ὅπας κατὰ τὸ ἄνω καὶ κάτω ἄκρον. Ἐν τῷ πεδίῳ κάτωθι τῆς δι' ἀραβικῶν χαρακτῆρων γεγραμμένης χρονολογίας 1725 αἱ τρεῖς ῥωσικαὶ λέξεις: Sborodi pochlina vsiata—ὁ διὰ τὸ γένειον φόρος εἰσεπράχθη, καὶ ταῦτα ἐντὸς τετραγώνου περιχειλιώματος φύλλων ἀρεκτὰ καλὰ ἐξεργασμένου. Τὸ ὀπισθεν φέρει τὸ αὐτὸ περιχειλιώμα ἀλλὰ τὸ πεδίον εἶναι κενὸν καὶ ἐπὶ τῆς περιφέρειας μόνον ἀναγιγώσκονται αἱ ἐξῆς ῥωσικαὶ λέξεις: Boroda lichnafa tiagola—ἡ γενειὰς εἶναι ἀναμφιβόλος βάρος. Ἡ ῥωσικὴ κυβέρνησις διατηρεῖ ἀκόμη τὰς σφραγίδας τῶν τελευταίων τούτων σημάτων.

Μετὰ τὸν θάνατον Πέτρου τοῦ Α' κατὰ τὸ 1725 ὅλα τὰ εἰς τὴν γενειάδα ἀναφερόμενα διατάγματα ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ Αἰκατερίνης τῆς Α' ἐν οὐκάκιῳ φέροντι χρονολογίαν 4 Αὐγούστου 1726.

Κατὰ τὸ 1728, Πέτρος ὁ Β' ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον συγχωροῦσαν εἰς τοὺς χωρικοὺς καὶ ἀγρότας νὰ φέρωσι τὸ γένειον, ἀλλ' ἐκ νέου ἀπαιτοῦσαν τὴν πληρωμὴν τοῦ φόρου τῶν 50 ρουβλίων πρὸς παντὸς ἄλλου, ἐπὶ ποινῇ δεσμῶν.

Ἡ αὐτοκράτειρα Ἄννα κατὰ τὸ 1731 ἐξέδωκεν οὐκάκιον καθ' ὃ πᾶς τις μὴ γεωργός, ὅστις ἔφερε γενειάδα, κατεγράφετο ὡς ῥωσικολνικὸς καὶ ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρῶνῃ διπλοῦς πάντας τοὺς φόρους, συνάμα δὲ καὶ τὰ πεντήκοντα ρούβλια διὰ τὴν γενειάδα.

Κατὰ τὸ 1743 ἡ αὐτοκράτειρα Ἐλισάβετ ἐπεκύρωσεν ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ αὐστηρότητι τὰς προσηθείσας διατάξεις.

Πέτρος ὁ Γ', ἀναβὰς τὸν θρόνον κατὰ τὸ 1762, ἐβουλεύετο νὰ διατηρήσῃ τοὺς νόμους τῶν πρὸ αὐτοῦ αὐτοκρατόρων καὶ νὰ τοὺς συμπληρώσῃ δι' αὐστηροτέρων ἄρθρων, εἶχε δὲ πρὸς τοῦτο προετοιμάσει ἴδιον οὐκάκιον· ἀλλ' ὁμοίως ὁ αἰφίδιος αὐτοῦ θάνατος ἐμπόδιε τὴν ἐκδοσιν τούτου. Ἡ χήρα αὐτοῦ Αἰκατερίνη Β' μόλις ἐνθρονισθεῖσα (1762) κατήγγησε πάντας τοὺς ἐμποδίζοντας τὴν γενειοφορίαν νόμους· οἱ δὲ ῥωσικολνικοὶ οἵτινες εἶχον φύγει τὴν πατρίδα ἵνα ἀπαλλαγθῶσι τῶν κατ' αὐτῶν διατάξεων, προσελήθησαν νὰ ἐπανεέλθωσι καὶ ἔλαβον χάρις ἵνα ἀποκαταστηθῶσι.

Κατὰ ταῦτα ἡ τῆς γενειάδος καταδρομὴ διήρκεσε πλέον τῶν ἐξήκοντα ἐτῶν καὶ ἐγέννησεν αἰρετικούς, ἴσως δὲ καὶ μάρτυρας. Ἐπρεπε νὰ ἦναι τις πλούσιος διὰ νὰ φέρῃ γένειον· πεντήκοντα ρούβλια ἢ 200 φράγκα κατ' ἔτος ἦτο φόρος οὐχὶ εὐκαταφρόνητος· καὶ ἐν τὸ αὐτοκρατορικὸν κύρος δὲν κατώρθωσε τὴν ἐξαφάνισιν τῆς γενειάδος, εἰσήγε τοὐλάχιστον χρήματα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἢ δὲ ἀπείθεια ἦτο πράγματι ἐπικερδεστέρα τυφλῆς ὑπακοῆς.

Τὰ γενειοφόρα λοιπὸν ταῦτα σήματα εἶναι ἀληθῆ ἱστορικὰ νομίσματα, ἀφ' οὗ ἀντεπροσώπουον τὰ ποσὰ τῶν 30, 50, 60 ἢ 100 ρουβλίων. Ἡ σπανιότης τῶν δὲ δίδει αὐτοῖς ἀξίαν ἐν ταῖς συλλογαῖς· ἦσαν δὲ σπάνια ὡς εἶπομεν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥωσίᾳ, τῆς ἐμφύτου ἀποστροφῆς τοῦ ῥωσικοῦ λαοῦ πρὸς τὰ σήματα ταῦτα συντείναντες ἀναμφιλέκτως εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ ἐξαφάνισιν αὐτῶν, εὐθὺς ὡς ἐπαυσαν νὰ ἦναι ἀναγκαῖα. Κατέχουσι δὲ νῦν ἀξίαν λόγου θέσιν ἐν ταῖς νομισματικαῖς συλλογαῖς, ἀναμνησκόντα τὰς ὑπὸ Πέτρου τοῦ μεγάλου ἐπιχειρηθείσας καὶ ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἀσπαστὰς γενομένας ἀναμορφώσεις, τὰ μέσα τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθησαν διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς τέλος τὴν ἀμφιβόλον καὶ τὴν ἀνίστασιν μέρους τινὸς τοῦ ἔθνους εἰς τὰς θελήσεις ἡγεμόνων οἴοι οἱ τσάροι.<sup>1</sup>

### ΑΝΕΚΔΟΤΑ

— Δὲν ἐγνώρισα εἰμὴ δύο ἀληθῶς πνευματώδεις γυναῖκας, ἔλεγέ τις πρὸς τινὰ Κυρίαν.

Ἡ Κυρία μεθ' ὅλης τῆς ἐταιμότητος ὑπέλαβεν ὑπομειδιῶσα :

— Ποία εἶνε ἡ ἄλλη;

Ἐν τινὶ ἐπαρχίᾳ ἐδιδάσκετο τὸ γνωστὸν δόγμα «οἱ Λησταί» ἐπὶ δὲ τῆς εἰδοποιήσεως, κάτωθι τῶν ὀνομάτων τῶν πρωτευνόντων προσώπων, ἀνεγινώσκετο: «Τὸ μέρος τῶν ληστῶν θὰ διδάξωσι νέοι ἐκ τῶν καλλιτέρων οἰκογενειῶν τῆς πόλεώς μας.»

— Τί θὰ γείνης ὅταν μεγάλωσῃς, ἠρώτων πτωχόν τι παιδίον.

— Φωμᾶς.

— Φωμᾶς! διατί;

— Διὰ νὰ πωλῶ εἰς τὴν μητέρα εὐθυνότερα τὸ ψωμί.

— Γνωρίζω τὸ μυστικόν, ἔλεγέ τις, νὰ γράψω στίγους ὁμοίους μὲ ἐκείνους τοῦ Ὀμήρου.

— Οὐδέποτε, ὑπέλαβεν ἕτερος, εἶδον μυστικὸν μετὰ τοσαύτης ζηλοτυπίας φυλαττόμενον!

Ἐν τινὶ τραγωδίᾳ τῆς «Κλεοπάτρας», ἡ βασίλισσα αὕτη φωνεῖται ὑπὸ τοῦ ὄφρου. Διαδασκομένης ἐπὶ σκηνῆς τῆς τραγωδίας ταύτης, ὁ ὄφρις ἦτο διὰ τινος εὐφυοῦς μηχανισμοῦ αὐτῶ κατασκευασμένος, ὥστε, κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς δόξσεως, ἐξέβαλλεν οὐκ ἐπιτακτικὸν συριγμόν.—Πῶς σὰς ἐφάνη ἡ τραγωδία αὕτη, ἠρώτησαν ἀστεῖόν τινα.—Συμφωνῶ μὲ τὴν γνώμην τοῦ ὄφρου, εἶπεν οὗτος.

Ἀμερικανός τις ξενοδόχος ἐφευρε τὸ ἐξῆς μέσον ὅπως αὐξήσῃ τὴν πελατεῖαν του. Μετὰ τὸ

1. Ἐστὶν ἐκ τῆς ἐστ. τοῦ Ν. Α. Π. Αὐτοῦ, δημοσιευθείσης ἐν τῷ II τ. 9. σ. 9.



γεῦμα ἐκάστης ἡμέρας παρουσιάζει πρὸς τοὺς πελάγους του τὸν λογαριασμὸν τῶν, μετ' αὐτοῦ δὲ φέρει εἰς χεῖρας κάλπην, περιέχουσαν τόσους ἀριθμοὺς, ὅσοι εἶνε οἱ πελάται, ἕκαστος τῶν ὀπίων ἐξάγει ἓνα ἀριθμὸν. Ὁ δὲ λαχὼν τὸν μεγκλήτερον, τρέφεται καὶ ὑπηρετεῖται κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην δωρεάν, μάλιστα δὲ λαμβάνει ὡς δῶρον καὶ ἓν πεντάφρακτον. Λέγεται, ὅτι ἡ συρροὴ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τοῦτο εἶνε μεγίστη.

I. Σ. Κ.

## ΘΛΙΨΙΣ

Μαυροφροῦσα γυνή, καθημένη ἐπὶ ἐρειπίου, ἔπλεκε, κλαίουσα, στέφανον ἐξ ἀμαράντων, ὅτε ἡ παροδίτις Ἐλπίς ἠθέλησε νὰ θωπεύσῃ τὴν παρειὰν τῆς διὰ τῶν βροδίνων δακτύλων τῆς καὶ νὰ λύσῃ τὴν ζωννούτσαν αὐτὴν πένθιμον σκέπην. Ἄλλ' ἐκείνη ἔδειξεν αὐτῇ μνημῆα καὶ εἶπεν ἔνθα κρυς: «Διάβαινε καὶ σιώπα» τὸ ὄνομά μου εἶνε Θλίψις.»

Κ. Α'.

## ΑΛΗΘΕΙΑΙ

Δύο ὑπάρχουσι τρόποι πρὸς πλουτισμὸν: ὁ πρῶτος συνίσταται εἰς τὸ ν' αὐξήσῃ τις τὸ εἰσόδημά του μέχρις οὗ καταστῇ ἱκανὸν νὰ ἐπαρκέσῃ οὐ μόνον εἰς τὰς ἀνάγκας ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐπιθυμίας του, ὁ δὲ δεύτερος νὰ περιορίσῃ τις τὰς ἀνάγκας καὶ ἐπιθυμίας του μέχρι οὗ εὐρεθῶσιν εἰς ἰσορροπίαν πρὸς τὸ εἰσόδημά του. Ἐκ τῶν δύο τούτων τρόπων ὁ πρῶτος εἶνε ὁ συνηθέστερος, ὁ δὲ ἄλλος ὁ ἀσφαλέστερος.

Οἱ δικηγόροι τιτλοφοροῦνται κομπαστικῶς «προστάται τῆς χήρας καὶ τῶν ὀρφανῶν», ἐν ᾧ οὔτε αἱ χῆραι οὔτε τὰ ὀρφανὰ ἤθελον ἔχει ἀνάγκην προστασίας, ἂν ἄλλοι δικηγόροι δὲν ἐπετίθεντο κατ' αὐτῶν.

Πολὺ προθυμότερον τῶν ἐχόντων περιττὸν ἄρτον οἱ ἔχοντες μόλις τὸν ἀρκοῦντα μεταδίδουσιν ἐξ αὐτοῦ εἰς τοὺς πεινῶντας. (Ἀλφόνσος Κάρ).

## ΕΠΙ ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΟΝΔΑΡΗ

Πρὸς τὸν τεθλιμμένον πατέρα του.

Φυτρώνει ἐν' ἀγριολούλουδῳ ἕς τοῦ βράχου τὴ λευκάδα καὶ ζῆ μετ' ἀλίην καταχνιὰ, μετ' ἀλίην ἀνετηλιάδα. Δὲν τὸ εἶδε μάτι φθονερό. Ὡς τὴ σχισματικὴ κρυμμένο, τὴ μοναξιά του χαίρεται, τ' ἀρέσει νῆσαι ξένο. Ὡς τοῦ κόσμου τὸν ἀπέραντο τὴ ἠεταυρὸ δὲ φέρνει Παρ' ἀρμονία καὶ χαρὰ. . . Γιατί τὸ συναπαίρει Ὡς τὸ πέρασμά του ὁ σύρρανος; Γιατί τὸ ξερξίζονε; . . . Τὸ φθερὸ τὸ γίγαντα ποῖός στέλνει; Ποῖός σκοτάνει Τὸ πλίσμα μόλις ἄνοιξε τὰ φύλλα ἕς τὸν ἀέρα; . . . Πές μου το σὺ, πατέρα.

Λαλεῖ τ' ἀηδὼν ἕς τὸ κλαρὶ, τὸν οὐρανὸν τηρᾷ καὶ ναουρῖει δλονυχτῆς τὴν πλάση ποῦ νυστάζει. Τὰ γίλια του λαλήματα γλυκὰ συναπαντιῶνται Μ' ἀστέρια διαδατάρικα κ' ἐγκαρδιακὰ φιλιῶνται. Μ' ἀκόν τὰ συχτολούλουδα, τὰ καταπίνει ὁ κρίνος. . . Καὶ τὴν ἀυγὴ βουδῶ! νεκρὸ! Πές μου ποῖός εἶν' ἔστινος

Ποῦ πρῶταξε τὸ σερπατὸ ν' ἀνοίξῃ τ' ἄγριο στόμα Νὰ καταπῆ τὸν ἄγρυνον τὸν ψάλτη, πρὶν ἀκόμα Τελευτήσῃ τὸ τραγοῦδι του καὶ πρὶν τὸν εὐρῆ ἢ μέρα; Τὸ ξέρεις σὺ, πατέρα; . . .

Θεόρατος καταμνήσῃ ἕς τὸ πέλαγο ἕνας βράχος Περὶ θῆνος, ἀπάτητος, σκληρὸς θαλασσιμαχός. Πέτεται μετ' τὸ φύλωμα καὶ μετ' τὴν ἀνδρεία του. Δὲν τὸν ἐτάραξαν σεισμοὶ καὶ βλέπει ἕς τὰ νερά του Ἄδιότορος τὸν ὑφύφωρα ἕς τὴ λαιουγγα νὰ θάρτη Ν' ἀλέθῃ, μετ' τὰ δόντια του τὸ δούτυγον τὸ ναύτη. . . Λίγη ψυχὰ ἐχώνεψε βαθεῖα ἕς μίαν ἄκρην του, Τὸ κρῦ τὴν ἐπάγωσε κ' εὐθὺς ἢ κορυφῇ του. Τρίζει, βογγᾷ, σπυριάζεται ψηλ' ἀπὸ τὸν αἰθέρα. . . Πές μου γιατί, πατέρα; . . .

Καὶ τοῦ πλατάνου τὴν καρδιά, τὸν πρῖνο, τὸ βουπᾷκι Ἀκούμητο παντοεινὸ τρίζει κρυφὸ σαράκι. Κ' ἡ λεύκα ἢ μακροτάχλη μετ' τ' ἀσημένιο φύλλο, Τὸ κυπαρίσσι πᾶφωνα θωρεῖς σὰ μακρὸ στύλο Τὸν οὐρανὸ μα: νὰ κρατῇ καὶ φαίνεται πλασμένο Νὰ ξεφυτρῶνῃ ἀθάνατο ἕς γῶμα πεθαμένο. . . Περὶν ἕνα μαῦρο σύγνεφο, ἐπάνωθι τοὺς στέκει, Ἀστράφτει, σπρίζεται, βροντᾷ, ξερονῆ τ' ἀστρουπελεῖ Καὶ στάχτη γίνοντε μετ' μίαν, σκορποῦν μετ' τὸν ἀέρα. Πές μου γιατί, πατέρα; . . .

Νῆμος τοῦ κόσμου εἶν' ἢ φθορὰ καὶ δὲ θὰ νὰ γορτάσῃ Ἡ φοβερὴ δρακόνισσα πρὶν καταπῆ τὴν πλάση Τ' ἀηδὼν, τ' ἀγριολούλουδο, τὸ δέντρο, τὸ κοτρῶν, Τ' ἀγγελοκίωτο κορμὶ τ' ἀγλιόκωντοῦ σου Ἀντώνη, Ὅλα ἕνα γέρι τὰ κρατῇ, μίαν θέλησῃ τ' ἀφίνει: Ἀλόνητῃ ἕς τὸ δάκρυ μας, γοιρὸς ἐλεημοσύνη. Χαλὰ τὸν κόσμον πῶπλασε, τὸν ξαναπλῆθει ἀκόμα, Ἀκούραστο, ἀγαλνῶντο τὸ δεῖπλάτο τῆς στόμα Δακρυῖ, συντριβίει ἀδιάκοπα δ, τ' εὐρῆ ἐδῶ ἕς τὴ σφαίρα. Τί κλαῖς; Τί κλαῖς, πατέρα; . . .

Ἐν Λευκίδι, Ὀκτώβριος 1877.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΒΡΙΤΗΣ.

## ΓΡΑΜΜΑΤΟΚΙΒΩΤΙΟΝ

Κύριε συντάκτα τῆς «Ἐστίας»,

Συγχωρήσατέ μοι νὰ σᾶς παρατηρήσω, ὅτι ἐσφαλμένως ἐγράφη ἐν τῷ ἀρ. 96 τῆς Ἐστίας, ὅτι τὸ ἐγκώμιον τῶν τηγανίτων τοῦ Ταγιαπιέρρα ἐποιήθη ἐν Ναυπλίῳ, ὅτε οὗτος διετέλει ἰατρὸς τοῦ Κυβερνήτου, διότι τότε δὲν ἔζη ὁ Βηλαρᾶς. Ὁ Βηλαρᾶς ἀπεβίωσεν ἐν Ζαγορίῳ κατὰ τὸ ἔτος 1823, τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς α' ἐκδόσεως τῶν ποιημάτων του, γενομένης ἐν Κερκύρᾳ, τὸ 1826, πρὸς περιθαλψιν τῆς οἰκογενείας του.

Τὸ πρὸς τὰς τηγανίτας τοῦ Ταγιαπιέρρα ἀφελὲς σιγούρηγμα ἐποιήθη ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν ἔτει 1816, ὅτε οὗτος μὲν ἦτον ἰατρὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὁ δὲ Βηλαρᾶς ἦτον ἐπίσης ἰατρὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, Βελῆ πασᾶ, ὅστις εἶχεν αὐτὸν ἰατρὸν ἀπὸ τοῦ 1813 ἐν Τριπόλει τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐκείθεν, μετὰ τοῦ θθωμανοῦ τούτου, τὸ 1815 μετέβη εἰς Ἰωάννινα.

Δημοσιεύσατε τὴν παροῦσαν σημείωσιν, ἂν κρίνετε αὐτὴν ἀνγκαλίαν, εἰς τὰς στήλας τοῦ ἀγαπητοῦ πρὸς πάντας φύλλου σας.

Ἐν Ἰωαννίνοις, τῇ 15 Νοεμβρίου 1877.

Εἰς Ἰωάννηθε.